

# De leefwereld van de plantersvrouw

Een onderzoek naar plantagehoudsters in het Suriname van de achttiende en negentiende eeuw



Naam: Yaël Jumnoodoo  
Studentnummer: 7778929  
Begeleider: Devin J. Vartija  
Datum: 14 augustus 2023  
Woordenaantal: 12640

# Abstract

De rol van vrouwen in de Surinaamse geschiedenis is voor lange tijd onderbelicht gebleven. Dit geldt ook voor plantersvrouwen. In dit onderzoek is gepoogd de positie van plantersvrouwen in de plantagemaatschappij van Suriname in de achttiende en negentiende eeuw te onderzoeken. Ondanks het feit dat vrouwen zich in deze tijdsperiode vaak alleen bezig mochten houden met het huishouden en de sociale contacten, wijst dit onderzoek uit dat er door de jaren heen verschillende vrouwen zijn geweest die deze rol hebben overstegen. Het in eigendom hebben van plantages en het beheer daarvan, verschaften hun de rijkdom die hen hun vrijheid bracht. Zij hadden deze vrijheid nooit kunnen winnen zonder de arbeid van slaven.

Verder blijkt dat vrouwelijke planters zich niet heel erg druk maakten over het feit dat zij slaven gebruikten om zelf rijk te worden. Zowel plantagehoudsters als -houders gingen hardhandig met wat zij hun eigendom vonden om. Dit schenen zij hun recht te vinden. Ook toen de afschaffing van de slavernij eraan zat te komen, vonden zij hun eigen belangen belangrijker dan de levens van slaafgemaakten en deden zij er alles om juist die belangen te behartigen.

# Inhoudsopgave

Introductie: De plantersvrouw .....	4
Het ontstaan van de ‘Nederlands’-Surinaamse plantersmaatschappij .....	4
Theoretisch kader .....	6
Methode.....	8
Hoofdstuk 1: Het achttiende-eeuwse Suriname.....	9
De eerste decennia van de achttiende eeuw .....	9
De rol van de plantersvrouw.....	10
De tweede helft van de achttiende eeuw .....	11
John Gabriël Stedman .....	11
Vrouwelijke plantage-eigenaren .....	13
Conclusie .....	20
Hoofdstuk 2: De negentiende eeuw.....	22
Surinaamse plantersvrouwen in de negentiende eeuw .....	23
Eigenaressen, beheerders en directeuren .....	24
Einde van de slavernij .....	29
Conclusie .....	33
Hoofdstuk 3: De aquarellen van Louise van Panhuys.....	35
Louise van Panhuys.....	35
Plantages door de ogen van Panhuys.....	36
Slaafgemaakten door de ogen van van Panhuys.....	38
Conclusie .....	39
Conclusie.....	42
De rol van de plantersvrouw in de achttiende eeuw .....	42
De rol van de plantersvrouw in de negentiende eeuw .....	43
De vrouw en de slavernij.....	44
Suggesties voor nader onderzoek .....	45
Bibliografie.....	47

# Introductie: De plantersvrouw

*“For them, slavery was their freedom. They created freedom for themselves by actively engaging and investing in the economy of slavery”*. (Voor hen betekende slavernij vrijheid. Ze creëerden deze vrijheid voor henzelf door zich actief te betrekken bij en te investeren in de slavernij).<sup>1</sup>

## Het ontstaan van de ‘Nederlands’-Surinaamse plantersmaatschappij

In 1674 werd Suriname officieel een kolonie van Nederland. In de jaren die daaraan voorafgingen, hadden zowel Nederlanders als Engelsen al plantages in dit gebied aangelegd waarop zij voornamelijk de oorspronkelijke bewoners van Suriname lieten werken.<sup>2</sup> Dit systeem bleek nogal winstgevend. Het is dan ook niet vreemd dat sommige Nederlanders deze kolonie graag in handen kregen. Na verschillende onderhandelingen werd in 1683 besloten het bestuur van de nieuw verkregen kolonie over te laten aan de daarvoor opgerichte Geoctrooieerde Sociëteit, bestaande uit drie partijen elk met een gelijk aandeel. Dit waren de stad Amsterdam, de familie Aerssen van Sommelsdijck en de West-Indische Compagnie (WIC).<sup>3</sup> Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck zelf werd aangesteld als gouverneur van de kolonie. Echter, de economische belangen van de Sociëteit, met de gouverneur als vertegenwoordiger daarvan, botsten nogal eens met de belangen van de kolonisten, wat het bestuur van de kolonie niet makkelijk maakte.<sup>4</sup> Zo ook tijdens het bestuur van van Sommelsdijck, die zich later eveneens de woede van de WIC op de hals zou halen.<sup>5</sup> Ondanks al deze moeilijkheden nam onder zijn leiderschap het aantal plantages wel flink toe en kwam de verdediging van de kolonie langzaam van de grond.<sup>6</sup> Het was tevens rond deze tijd dat men besloot om slaven uit Afrika te gebruiken op de plantages in plaats van de inheemse bevolking die er eerst moest werken.<sup>7</sup> Op het hoogtepunt in 1774 woonden er ongeveer 60.000 slaafgemaakten in Suriname, dit waren globaal meer dan tien keer zoveel mensen als de vrije

---

<sup>1</sup> Stephanie E Jones-Rogers, *They Were Her Property : White Women as Slave Owners in the American South* (New Haven: Yale University Press, 2019), xvii.

<sup>2</sup> Karwan J. Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname - 1683-1795: Het Bestuur van de Kolonie in de Achttiende Eeuw* (Zutphen: Walburg Pers, 2019), 46.

<sup>3</sup> Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname*, 46.

<sup>4</sup> Hans Buddingh', *De Geschiedenis van Suriname*, 4<sup>de</sup> ed. (Utrecht: Het Spectrum, 2012), 31.

<sup>5</sup> Buddingh', *De geschiedenis van Suriname*, 34.

<sup>6</sup> Ibidem, 36. Ondanks het feit dat de kolonie langzaam tot bloei kwam onder zijn leiderschap is men het er niet over eens of deze verandering ook echt aan hem te danken was.

<sup>7</sup> Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname*, 49.

bevolking telde.<sup>8</sup> Het instituut slavernij zou tot 1863, het jaar dat de slavernij werd afgeschaft, in stand blijven.

De Surinaamse plantersmaatschappij zoals deze zich ontwikkelde in de eeuwen na 1674 wordt vaak gezien als een sterk door mannen gedomineerde maatschappij. Daarin gold: hoe rijker iemand was, hoe hoger diegene geplaatst was op de sociale ladder.<sup>9</sup> Plantage-eigenaren waren dus zowel de sociale als economische elite in Suriname. Daarnaast hadden deze mannen vaak ook enige politieke macht.<sup>10</sup> Dit was op zich niet merkwaardig aangezien de directeuren en andere aandeelhouders van de Sociëteit zich vaak in de Nederlandse Republiek bevonden. Kolonisten namen daardoor vaak zelf functies in het bestuur op zich. In dit systeem diende de Europeaanse vrouw, in Suriname ver in de minderheid met name na de beurscrisis van 1773, enkel als ondersteuning van haar man.<sup>11</sup> Er werd van haar verwacht dat zij zich gediensig tegenover haar man opstelde en daarom speelt zij vaak maar een marginale rol in studies over Surinaamse plantages en hun eigenaren.<sup>12</sup> Auteur Neus-van der Putten schrijft zelfs dat de geschiedenis van vrouwen in Suriname in zijn geheel niet de aandacht krijgt die het onderwerp verdient.<sup>13</sup>

In de meeste bronnen wordt er inderdaad weinig geschreven over plantersvrouwen, behalve als zo'n vrouw buitengewoon wreed scheen te zijn geweest. Susanna du Plessis en de weduwe Mauricius zijn hier voorbeelden van. In de afgelopen paar decennia zijn er wel twee biografieën verschenen over plantagehoudsters, namelijk over du Plessis en Elisabeth Samson, maar studies over plantagevrouwen in het algemeen lijken te ontbreken. Dat terwijl zij, zoals blijkt uit dit onderzoek en de hiervoor genoemde biografieën, een niet te verwaarlozen rol speelden in de Surinaamse plantagematschappij. Niet alleen weduwen en volwassen ongetrouwde vrouwen konden plantage-eigenaressen zijn, ook getrouwde vrouwen waren dikwijls betrokken bij het beheer van plantages en hadden soms ook zo hun eigen plantages die tijdens hun huwelijk onder hun eigen naam bleven staan. Het ging hierbij niet alleen om witte vrouwen, maar ook om vrouwen van kleur. Met andere woorden, de daadwerkelijke Surinaamse plantersmaatschappij was niet zo strikt gestructureerd als men soms schijnt te denken. Juist daarom moeten de verhalen van deze vrouwen ook verteld worden.

---

<sup>8</sup> Buddingh', *De geschiedenis van Suriname*, 85, 111.

<sup>9</sup> Hilde Neus-van der Putten, *Susanna Du Plessis: Portret van Een Slavenmeesteres*, 2<sup>de</sup> ed. (Amsterdam: KIT Publishers, 2003), 48.

<sup>10</sup> Buddingh', *De geschiedenis van Suriname*, 61.

<sup>11</sup> Neus-van der Putten, *Susanna Du Plessis*, 48.

<sup>12</sup> *Ibidem*, 16.

<sup>13</sup> *Ibidem*, 12.

Dat wil niet zeggen dat het Suriname van de achttiende en negentiende eeuw niet hiërarchisch en coloristisch was, dit was het namelijk zeker.<sup>14</sup> Toch waren er vrouwen, wit en van kleur, die in zekere zin financieel onafhankelijk waren. Dit roept verschillende vragen op, zoals: hoe hadden zij deze positie bereikt, hoe zag hun leven eruit en hoe belangrijk waren zij in de plantagemaatschappij? In dit onderzoek zal ik een begin maken met het beantwoorden van deze vragen. De onderzoeksvraag die als leidraad zal worden genomen luidt als volgt: wat was de rol van vrouwelijke planters en vrouwen van planters in de plantagemaatschappij in Suriname in de achttiende en negentiende eeuw? Specifiek wordt er gekeken naar het begin van de achttiende eeuw tot 1863, het jaartal dat de slavernij wordt afgeschaft. Kenmerkend voor de plantersvrouw in de bestudeerde tijdsperiode is dus het feit dat zij slaven hield. Als zodanig waren de financiële vrijheden die een plantersvrouw tijdens haar leven verwierf afhankelijk van het brandmerk op het lichaam van anderen. Van vrouwen werd verondersteld dat zij onderdanig waren aan mannen, maar tegelijkertijd moesten alle slaven, ongeacht gender, aan deze vrouwen gehoorzamen. De positie van de plantersvrouw is dus ergens op de intersectie tussen ras en gender te plaatsen en zij kan niet los gezien worden van zowel haar positie ten opzichte van de Europese man als haar positie ten opzichte van de slaven die zij onder zich had.

## Theoretisch kader

Men kan ras en gender op verschillende manieren bestuderen. In een artikel van Weber worden zes verschillende thema's genoemd waarop men naar de samenhang tussen ras, klasse, seksualiteit en gender kan kijken.<sup>15</sup> In deze studie worden twee van deze themakaders gebruikt. Allereerst kan de relatie tussen vrouwelijke plantage-eigenaren en de slaafgemaakten die voor hen werkten gezien worden als relatie met een ongelijke machtsverhouding. De dominante groep, dat wil zeggen, zij die behoren tot een bepaald ras, gender, klasse of seksualiteit, gebruikt zijn macht om sociaal gewaardeerde eigendommen en middelen, zoals welvaart en prestige, te bemachtigen.<sup>16</sup> Deze middelen worden vervolgens gebruikt om hun macht nog meer uit te breiden. Eenvoudiger gezegd gebruikten

---

<sup>14</sup> Cynthia McLeod-Ferrier, "Elisabeth Samson. Een Vrije, Zwarte Vrouw in Het Achttiende-Eeuwse Suriname," *Bronnen Voor de Studie van Afro-Suriname Deel 15*, 1993, 20, 71.

De huidskleur van een persoon was zo belangrijk dat er een groot aantal verschillende termen bestond voor iemand van kleur afhankelijk van de ouders waar iemand van afstamde.

<sup>15</sup> Lynn Weber, "A Conceptual Framework for Understanding Race, Class, Gender, and Sexuality," *Psychology of Women Quarterly* 22, nr. 1 (1998): 13–32, <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1998.tb00139.x>.

<sup>16</sup> Weber, "A Conceptual Framework," 20.

plantersvrouwen de middelen die vanwege hun positie als (witte) vrije vrouwen tot hun beschikking stonden, waaronder de arbeid van de slaven onder hen, om hun macht nog verder uit te breiden. Ondertussen was het voor slaven, de niet-dominante groep, tenzij zij gemanumitteerd werden, veel moeilijker om hogerop te komen. Slaafgemaakte vrouwen werden soms misschien beter behandeld als zij in concubinaat leefden met Europese mannen, maar hun onvrije status bleef. Ook hadden huisslaven het beter dan veldslaven, maar ook hier gold dat zij overgeleverd waren aan grillen van hun meester/meesteres.

Echter, voor (witte) vrouwen speelde er meer. Zij mochten dan wel een betere positie hebben dan slaven, ze behoorden niet tot de groep met de meeste autoriteit; die positie was weggelegd voor Europese mannen. Vrouwen moesten gehoorzaam zijn aan hun echtgenoot of vader, zij kwamen dus altijd op de tweede plaats en hadden veel minder kansen om welvaart en prestige te bemachtigen. In dit geval is het nuttig de metafoor van Collins erbij te pakken. Traditioneel gezien zijn witte mannen aan de macht en functioneren witte vrouwen als hun helpers. In Collins' metafoor vervullen deze twee groepen daarom de rol van ouders.<sup>17</sup> Andere rassen worden vaak gezien als onvolwassen op intellectueel gebied en daarom vergeleken met kinderen die onder de hoede van de witte ouders geplaatst moeten worden.<sup>18</sup> Echter, de vrouwen die het onderwerp zijn van dit onderzoek kunnen niet slechts als hulpjes gezien worden. Zij wisten zelf economische welvaart te bemachtigen en pasten daarom minder goed binnen de kaders van de gevestigde hiërarchie.

Het thema machtsverhoudingen wordt gecombineerd met een ander themakader, beschreven door Weber genaamd de socio-structurele en socio-psychologische benadering. Binnen dit kader probeert men een link te leggen tussen sociale tendensen op het macroniveau en de levens van individuen op het microniveau.<sup>19</sup> Belangrijk hierbinnen zijn de levens van zij die onderdrukt worden en hun verzet tegen het systeem waarbinnen zij moeten opereren. Om een beter begrip te krijgen van de functie die slaven-houdende plantage-eigenaressen vervulden in de Surinaamse maatschappij is het belangrijk dat beide kanten, zover mogelijk, geanalyseerd worden. Dit betekent dat er gekeken moet worden naar de vrouwen die eigenaar waren van plantages en degenen die voor hen werkten en hoe beiden functioneerden in het socio-economische systeem dat het fundament was van de maatschappij destijds. Een voorbeeld hiervan zijn de veranderingen die aan het einde van de achttiende eeuw op het

---

<sup>17</sup> Patricia Hill Collins, "It's All in the Family: Intersections of Gender, Race, and Nation," *Hypatia* 13, nr. 3 (1998): 65, <https://www.jstor.org/stable/3810699>.

<sup>18</sup> Collins, "It's All in the Family," 65.

<sup>19</sup> Weber, "A Conceptual Framework," 21-22.

macroniveau speelden en de revoluties die daar het gevolg van waren. Er zal in dit onderzoek gekeken worden hoe en/of het verlichtingsdenken de traditionele man-vrouw en eigenaar-slaaf relatie heeft beïnvloed.

## Methodie

De onderzoeksvraag zal beantwoord worden aan de hand van literatuuronderzoek en archiefonderzoek. Voor het onderzoek naar de rol van de plantersvrouw in de negentiende eeuw zal bovendien gebruik worden gemaakt van documenten van de Surinaamse overheid destijds. Met name de Surinaamse almanakken zullen een grote rol spelen. Het laatste hoofdstuk zal een analyse zijn van schilderijen van Louise van Panhuys, een vrouw die enige tijd op een plantage leefde.



# Hoofdstuk 1: Het achttiende-eeuwse Suriname



Figuur 1: Frederik Jägerschiöld, *Gezicht op de stad Paramaribo en het Fort Zeelandia*, 1772, waterverf op papier, 34,3 × 66 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.328683>.

## De eerste decennia van de achttiende eeuw

De kolonisatie van Suriname onder Nederlands bewind verliep verre van vlekkeloos. Zoals in de inleiding beschreven, bestond er tijdens het bewind van de eerste, door de Republiek verkozen gouverneur al onenigheid met de kolonisten. Dit was een probleem dat zich door de jaren heen zou blijven voordoen.<sup>20</sup> Daarnaast kreeg een groot deel van de plantage-eigenaren als snel last van een tekort aan slaven, omdat velen ervan het bos in vluchtten. Dit terwijl er, volgens de kolonisten, met name aan het begin van de achttiende eeuw, te weinig slaven werden aangevoerd door de WIC.<sup>21</sup> En dan had men het nog niet over de dreiging die er bij tijd en wijle van andere Europese machten uitging, met name wanneer de spanningen aan de andere kant van de Atlantische oceaan hoog opliepen.<sup>22</sup>

Een ander probleem dat tijdens de opbouw van de kolonie speelde, was het feit dat er vanuit de Nederlandse republiek aanvankelijk weinig animo was om naar Suriname te vertrekken. Men had de stijging van het aantal kolonisten vooral aan inwoners uit landen buiten de republiek te danken.<sup>23</sup> Het relatief geringe aantal Nederlanders dat wel besloot naar Suriname te vertrekken, deed dat volgens Wolbers om twee redenen. Zij kwamen ofwel om

<sup>20</sup> Buddingh', *De Geschiedenis van Suriname*, 40-41.

<sup>21</sup> Ibidem, 41. Tot 1738 was de WIC de enige compagnie die slaven mocht aanleveren, daarna werd de handel verder opengesteld.

<sup>22</sup> Ibidem, 38-39.

<sup>23</sup> Ibidem, 57.

rijkdom te vergaren, ofwel omdat zij zich voor welke, volgens Wolbers vaak weinig eervolle redenen dan ook, genoodzaakt zagen de republiek te verlaten.<sup>24</sup> Ook een aantal Duitsers, aangetrokken door geruchten dat men in Suriname snel geld kon verdienen, besloot zich in Suriname te vestigen.<sup>25</sup> Verder bestond een groot deel van de blanke bevolking uit gevluchte Fransen hugenoten en Portugese en later ook Hoogduitse joden.<sup>26</sup>

### De rol van de plantersvrouw

De eerste kolonisten kwamen vaak met hun gezin naar Suriname en leefden daar samen met een aantal slaven op hun plantage.<sup>27</sup> Er zijn zeer weinig bronnen beschikbaar over de rol die vrouwen in de eerste decennia van de achttiende eeuw op deze plantages vervulden. Zij zullen ongetwijfeld meegeholpen hebben bij de opbouw van de onderneming, maar het is niet heel waarschijnlijk dat zij veel betrokken waren bij het bestuur van de plantage waarop zij leefden. De achttiende eeuw mocht dan de eeuw zijn van de verlichting, waarin concepten als gelijkheid en vrijheid ontwikkeld werden en men vraagtekens begon te zetten bij hiërarchische systemen van autoriteit, aan de positie van de Europese vrouw veranderde weinig: zij werd als ondergeschikt gezien aan haar man en als ze nog ongehuwd was aan haar ouders.<sup>28</sup> Dit had tot gevolg dat de rijkdom en status die zij in haar leven kon vergaren grotendeels afhankelijk waren van familiale banden met mannen, zoals broers, ooms en vaders, en van haar echtgenoot (en zijn familie).<sup>29</sup> Tenzij de vrouw in kwestie van adel was, waren er weinig kansen voor haar om zelf hogerop te klimmen en daardoor op een hogere machtspositie terecht te komen.<sup>30</sup> Voor vrouwen uit de Nederlandse Republiek gold grotendeels hetzelfde als voor andere Europese vrouwen. De positie van ongetrouwde volwassen vrouwen en weduwen mocht daar dan vaak weinig verschillen dan die van mannen, uiteindelijk werd zij beschouwd als zijnde onder voogdij van echtgenoot of vader.<sup>31</sup>

---

<sup>24</sup> J. Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, facsimile van de eerste uitgave (Amsterdam, 1861; fac. Amsterdam: S. Emmering, 1970), 171, [https://www.dbnl.org/tekst/wolb002gesc01\\_01/index.php](https://www.dbnl.org/tekst/wolb002gesc01_01/index.php). Pagina refereert naar de facsimile-uitgave.

<sup>25</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 171.

<sup>26</sup> Ibidem, 173.

<sup>27</sup> Buddingh', *De Geschiedenis van Suriname*, 61-62.

<sup>28</sup> Margaret Hunt, *Women in Eighteenth Century Europe* (Londen: Taylor & Francis group, 2009), 13-14, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uunl/reader.action?docID=1710686&ppg=14>

<sup>29</sup> Hunt, *Women in Eighteenth Century Europe*, 14.

<sup>30</sup> Ibidem.

<sup>31</sup> Wayne Ph. te Brake, Rudolf M. Dekker, en Lotte C. van de Pol, "Women and Political Culture in the Dutch Revolutions," in *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990), 124-25, <http://hdl.handle.net/1765/17161>.

Dit betekende natuurlijk niet dat er voor vrouwen niets veranderde. Vrouwen moesten representatief zijn in het sociale leven en verder lag hun verantwoordelijkheid voornamelijk bij het organiseren van het huishouden en het huispersoneel.<sup>32</sup> Eén van de belangrijkste pijlers van de status van een achttiende-eeuwse vrouw was dan ook het aantal vrouwen en meisjes dat zij onder zich had werken.<sup>33</sup> In Suriname ging het hierbij vooral om het aantal slaven dat een vrouw in het huishouden liet werken: hoe meer dat er waren, hoe rijker zij was en dus hoe hoger haar status. Succesvolle planters werden almaar rijker, wat betekende dat ook hun vrouwen zich steeds meer slaafgemaakten konden veroorloven. Het feit dat de meeste kolonisten juist naar Suriname kwamen om geld te verdienen, impliceert dat ze in Europa niet bijster rijk moesten zijn geweest. Dat betekent dat de Europese plantersvrouw, evenals de mannelijke planter, in Suriname een heel ander leven leidde dan zij daarvoor gekend had.

## De tweede helft van de achttiende eeuw

Naarmate de jaren voorbijgingen, begon de Surinaamse plantage-economie zich steeds meer te ontwikkelen. Het Suriname in de tweede helft van de achttiende eeuw was voor plantage-eigenaren steeds meer een plek van opulentie. Velen van hen hadden zich in de loop van de tijd in Paramaribo gevestigd, het leven onder andere Europeanen in de stad verkiezend boven dat van de 'eenzaamheid' op de plantages.<sup>34</sup> In Paramaribo wentelde de plantersklasse zich in rijkdom en luxe. Het leven in de kolonie wordt uitgebreid uit de doeken gedaan in het reisverslag van Stedman.<sup>35</sup> Hij spreekt hierin ook meerdere malen over plantersvrouwen, hoe zij leefden, hoe zij zich gedroegen en vooral wat hij hiervan vond. Zijn verhaal is wat dat betreft nuttig om te raadplegen voor context en voor het achterhalen van leefgewoonten.

### John Gabriël Stedman

John Gabriël Stedman (1744-1797) was een Schots-Nederlandse officier die van 1773 tot 1777 diende in het Surinaamse garnizoen.<sup>36</sup> De kolonisten zagen het toenemende aantal

---

<sup>32</sup> Neus-van der Putten, *Susanna Du Plessis*, 48.

<sup>33</sup> Hunt, *Women in Eighteenth Century Europe*, 14.

<sup>34</sup> Buddingh', *De Geschiedenis van Suriname*, 62.

<sup>35</sup> In 1796 verscheen Stedmans verhaal in het Engels genaamd *Narrative of a five years' expedition against the revolted Negroes of Surinam*. Dit verslag zou vervolgens in verschillende talen worden gepubliceerd, waaronder in het Nederlands. Het werd hier bekend onder de naam *Reize naar Surinamen*, en door de binnenste gedeelten van Guiana. Het boek, verdeeld in vier delen, zou voor het eerst verschijnen in 1799.

<sup>36</sup> John Gabriël Stedman, *Reize naar Surinamen en door de binnenste gedeelten van Guiana*, 4 delen, vert. Johannes Allart (Amsterdam, 1799),

<https://www.delpher.nl/nl/boeken/results?qql%5B%5D=%28title+exact+%22Reize+naar+Surinamen%2C+en+do+or+de+binnenste+gedeelten+van+Guiana.%22%29&coll=boeken>

marrons (slaven die het oerwoud in vluchtten), als een bedreiging voor de kolonie. Niet zonder reden, want plantages waren dikwijls het doelwit van aanvallen van deze groep.<sup>37</sup> Tijdens de jaren dat Stedman in Suriname verbleef, werd hij op verschillende expedities gestuurd om deze marrons te verjagen. Dit leidde vaak tot veel doden aan de kant van de Europeanen. Niet omdat de marrons hen verwondden, maar door de omstandigheden waarin de militairen in de oerwouden en op afgelegen plantages en soldatenkampen moesten zien te overleven. De weken dat hij er niet op uitgestuurd werd, bracht Stedman dikwijls door in gezelschap van Joanna, een jonge, in slavernij geboren mulattin op wie hij verliefd geworden was. Samen kregen zij een zoon genaamd Johnny.

Stedman laat zich in zijn reisverslagen menigmaal negatief uit over de brute manier waarop de tot slaafgemaakten in Suriname gestraft werden (zie ook figuur 2 hieronder). Vooral opzichters konden zeer wreed zijn. Nu een groot deel van de plantersklasse zich had teruggetrokken in hun huizen in Paramaribo, lag het dagelijks bestuur van de plantages veelal hun handen. De opzichters moesten erop toezien dat de veldslaven hard genoeg werkten en maakten volgens Stedman vaak misbruik van hun positie door slaven voor het minste of geringste te laten geselen of andere gruwelijke straffen te laten ondergaan.<sup>38</sup> Dit gedrag kon vaak ongestraft plaatsvinden, aangezien de slaven zelf geen toestemming hadden om hier bij het Surinaams bestuur over te klagen.<sup>39</sup> Zo af en toe kwamen de eigenaars die in Paramaribo woonden op bezoek om de staat van de plantage te controleren. Slechts een enkele keer werd een wrede opzichter dan door hen ontslagen, zoals Stedman in een passage van zijn boek met genoeg verhalen.<sup>40</sup> Echter, dit kwam niet vaak voor omdat eigenaren hun slaven zelf ook niet al te best behandelden.

Niet alleen opzichters moesten zich het in Stedmans verslag laten ontgelden, evenzo over slaveneigenaressen was Stedman niet mals. Aangezien slaven nauwelijks rechten hadden, konden ook vrouwen bijna ongestraft doen wat zij wilden met hun 'bezit'. Volgens Stedman werden minnaressen van echtgenoten of anderszins onschuldige slaven vaak het



Figuur 2: William Blake, *A Negro hung alive by the Ribs to a Gallows* (gebaseerd op tekening Stedman), 1792, gravure, 25.8 x 18.3 cm, University Art Museum, Princeton, <https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/3251>.

<sup>37</sup> Zie bijvoorbeeld: Stedman, *Reize naar Surinamen*, 2:84, 110.

<sup>38</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 1:90.

<sup>39</sup> Ibidem, 3:264.

<sup>40</sup> Ibidem, 1:129.

slachtoffer van de (ongegrunde) jaloezie van hun meesteressen, wat zich uitte in mishandeling van deze vrouwen.<sup>41</sup> Stedman gaat zelfs zover door te beweren dat slaven het onder het bevel van vrouwen het zwaarst zouden hebben, omdat vrouwen meer belang zouden stellen aan het tentoonstellen van rijkdom dan aan het met menselijkheid behandelen van hun slaven.<sup>42</sup> Inderdaad wordt in verschillende bronnen bevestigd dat het aantal huisslaven zeer talrijk was. Volgens Wolbers waren zij zelfs met zovelen dat zij soms niets te doen hadden.<sup>43</sup> Het argument van Hunt over de pijlers van de status van de vrouw wordt hiermee bevestigd. Immers, het aantal slaven dat een vrouw voor zich liet werken, ofwel haar status, werd belangrijker geacht dan de kwestie of deze slaven daadwerkelijk werk om handen hadden. Daarnaast gold dat de manier waarop zij haar slaven verder behandelde van minder belang was dan de hoeveelheid die zij ‘bezat’. Of het echt waar is dat vrouwen hun slaven erger behandelde dan mannen valt moeilijk te achterhalen. Het zou evengoed kunnen dat Stedman zelf ideeën had over hoe vrouwen zich moesten gedragen. In de achttiende eeuw begon het geloof te heersen dat vrouwen superieur waren op moreel gebied, aldus LeGates.<sup>44</sup> Het feit dat vrouwen hun slaven ook (meedogenloze) straffen oplegden, was moeilijk met dit beeld te vereenzelvigen. Misschien dat deze straffen daarom extra wreed op Stedman overkwamen.

Hoewel Stedman zich dus duidelijk uitspreekt tegen de onmenselijke behandeling van slaven, schijnt hij niet tegen het instituut slavernij zelf te zijn. Hij zegt bevonden te hebben dat Afrikaanse slaven, op plekken waar zij vrij kunnen leven “*de minste blyk van beschaafdheid, de minste teeken van orde en regeering*” vertonen.<sup>45</sup> Desondanks spreekt hij wel de hoop uit dat de slavenhandel spoedig wordt afgeschaft en was hij erop gebrand Joanna en zijn zoon vrij te kopen, wat hem in geval van zijn zoon Johnny lukte.<sup>46</sup>

### Vrouwelijke plantage-eigenaren

Hoewel hierboven de rol van de achttiende-eeuwse vrouw geschetst is zoals deze normaal gesproken aangenomen werd, was de Surinaamse maatschappij nu ook weer niet zo begrensd dat een vrouw niet hogerop kon komen en invloed kon uitoefenen op anderen en op het bestuur van de kolonie. In Suriname kregen zowel de jongens als de meisjes onderwijs en

---

<sup>41</sup> Ibidem, 1:41, 271.

<sup>42</sup> Ibidem, 2:53.

<sup>43</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 294-95.

<sup>44</sup> Marlene LeGates, “The Cult of Womanhood in Eighteenth-Century Thought,” *Eighteenth-Century Studies* 10, nr. 1 (1976): 27, <https://doi.org/10.2307/2737815>.

<sup>45</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 1:272-73.

<sup>46</sup> Ibidem, 4:34. In deze passage wordt gezegd dat de zoon van Stedman vrijgekocht is. De situatie van Joanna lag ingewikkelder.

beide groepen werden vaak voor enige tijd naar Nederland gestuurd om verder te leren.<sup>47</sup> Daarnaast overleefden maar weinig mannen hun vrouwen.<sup>48</sup> Stedman klaagt meerdere malen over de excessen waar men zich in Suriname aan overgeeft en de slechte invloed die dit zou uitoefenen op de lichamelijke gezondheid en de menselijkheid.<sup>49</sup> Na de dood van hun Europese man, trouwden vrouwen vaak al snel met een ander. De plantages die deze vrouwen hadden geërfd van hun vorige man, kwamen dan vaak onder het bestuur van de nieuwe echtgenoot te staan. Echter, dit was niet altijd het geval. Soms namen vrouwen na de dood van hun man naast het eigenaarschap ook het bestuur van de plantage in handen en stonden ze deze ook niet meer af. Zij waren niet langer tevreden met hun rol als huisvrouw, maar wilden zelf controle uitoefenen op wat eerst alleen hun eigen eigendom was geweest.

Dit was bijvoorbeeld het geval bij Susanna du Plessis die een aantal jaar na de dood van haar eerste man het beheer van haar koffieplantage in eigen handen nam en deze plantage zelfs na haar tweede huwelijk bleef beheren.<sup>50</sup> Van haar jaren als plantage-eigenares zijn verschillende verhalen overgeleverd, onder andere in het reisverslag van Stedman, die het heeft over het “*helsche beest, mevrouw S*”.<sup>51</sup> Waarvan aangenomen wordt dat dit om Susanna du Plessis gaat. Een paar regels daaronder noemt hij deze vrouw een “*wangedrocht van een wijf*”.<sup>52</sup> Ze zou ze volgens Stedman een jong mulattenmeisje menig maal in haar borst en haar keel hebben gesneden, volgens omstanders uit jaloersheid omdat ze de aandacht zou hebben getrokken van de man van du Plessis. In andere verhalen sneed ze de borsten van dit meisje zelfs af om ze vervolgens aan haar man te serveren.<sup>53</sup> Daarnaast zou ze een baby verdrinken hebben, een mooie slavin uit voorzorg verminkt hebben, een kind de hersenen in hebben geslagen en twee jonge slaven die dit kind probeerden te helpen hebben laten onthoofden.<sup>54</sup> Hoeveel hiervan waar is, is niet duidelijk aangezien er een discrepantie bestaat tussen de aanwezige bronnen en de verhalen die de ronde doen.<sup>55</sup>

---

<sup>47</sup> Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis*, 42.

<sup>48</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 187; Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis*, 49.

In Suriname was er een groot overschot van blanke mannen. Veel mannen hadden daarom zwarte of gekleurde maîtresses (soms meerdere tegelijkertijd), wat als gevolg had dat er veel geslachtziektes rond gingen en mannen jong stierven.

<sup>49</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 1:41. Deze passage is hier een voorbeeld van.

<sup>50</sup> Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis*, 62, 68.

Het is niet zeker of du Plessis dit ook had kunnen doen zonder de steun van haar vader, waarvan Neus-van der Putten op pagina 92 aangeeft dat deze waarschijnlijk belangrijk is geweest.

<sup>51</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 2:242.

<sup>52</sup> Ibidem.

<sup>53</sup> Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis*, 15.

<sup>54</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 2:94, 242-43.

<sup>55</sup> Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis*, 152.

Er zijn meer voorbeelden van (invloedrijke) plantersvrouwen. Zo schrijft Wolbers bijvoorbeeld dat de gouverneur Mauricius veel tegenstand ondervond van verschillende aanzienlijke mannen *en* vrouwen, waaronder een dame genaamd Charlotte Elisabeth van der Lith, de dochter van een Hoogduitse predikant.<sup>56</sup> Zij was eigenaresse van de plantage Bergendaal en weduwe van drie gouverneurs en later twee Franse predikanten.<sup>57</sup> In het boek ‘Wij slaven van Suriname’ van Anton de Kom kan men lezen dat de weduwe van Mauricius voor de koloniale justitie moest verschijnen om haar gedrag tegenover haar slaven te verantwoorden. Justitie probeerde haar zelfs over te halen om het beheer van haar plantage voortaan maar aan administrateurs over te laten. Zij gaf echter te kennen dat zijzelf het beste in staat was haar eigendom te beheren.<sup>58</sup>

Vrouwen in het achttiende-eeuwse Suriname waren dus wel degelijk in staat macht uit te oefenen en konden zich zeer beschermend opstellen tegenover wat zij zagen als hun recht als slaven- en plantagehouder. In de plantersmaatschappij waren vrouwen niet alleen een belangrijke schakel in het erven van eigendom, zij waren dikwijls ook de beheerder van dat eigendom en daardoor belangrijk voor de economie. Hun rol was niet slechts passief, maar kon zeer actieve vormen aannemen.

Er mogen dan verschillende voorbeelden zijn van vrouwelijke planters, het is lastig uitzoeken hoe zij leefden en hoe zij aan hun bezit kwamen, aangezien de juiste bronnen moeilijk te vinden zijn. Ook is het voor 1800 vaak onduidelijk of vrouwen alleen (voor korte tijd) eigenaar waren, of dat zij ook het beheer van plantages in handen hadden. Zoals in volgend hoofdstuk over de negentiende eeuw zal blijken, was het niet geheel ongewoon dat vrouwen de plantages die van hen waren ook (voor langere tijd) bestuurden. Voordat deze gevallen echter besproken zullen worden, zal ik eerst wat voorbeelden uit de achttiende eeuw aanhalen waarover wel enige primaire bronnen te vinden waren, te beginnen met Elisabeth Danforth.

### *Elisabeth Danforth*

Stedman mag dan vernietigend zijn geweest over vrouwelijke planters en slaveneigenaressen, er was één belangrijke uitzondering, door Stedman de weduwe Godefroy genoemd. Na zijn beklag te doen over planters die met hun gedrag de Surinaamse maatschappij verpesten, door

---

<sup>56</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 211.

<sup>57</sup> Ibidem, 211-12.

<sup>58</sup> Anton de Kom, *Wij Slaven van Suriname* (Amsterdam: Contact, 1934), 37-38, [https://www.dbnl.org/tekst/kom\\_001wijs01\\_01/](https://www.dbnl.org/tekst/kom_001wijs01_01/).



niemand te betalen en hun slaven te mishandelen, gaat hij in op de vrouwen. Hij schrijft: “*Wat de vrouwen betreft, zy geven zig doorgaans aan alle hare driften, en in ’t byzonder aan de ontembaarste wreedheid over.*”<sup>59</sup> Een uitzondering hierop is de weduwe Godefroy, een vrouw van “*verhevene deugden*”.<sup>60</sup>

Weduwe Godefroy, geboren Elisabeth Danforth, was de dochter van Thomas Danforth en Abigail Steenman. In 1714 werd zij gedoopt in de gereformeerde gemeente te Suriname.<sup>61</sup> Elisabeth Danforth trouwde op onzekere leeftijd met Abraham Lemmers, lid van de Raad van Politie en Criminele Justitie te Suriname.<sup>62</sup> Uit dit huwelijk ontstonden volgens de Taxandria minstens drie kinderen genaamd Jacob, Abraham en Elisabeth Johanna Lemmers.<sup>63</sup> Na de dood van haar eerste man, hertrouwde Elisabeth met Charles Godefroy. Vermoedelijk kregen zij samen nog zoon genaamd Charles Abraham Lemmers Godefroy.<sup>64</sup> In 1773 kwam ook dit huwelijk ten einde met de dood van Charles.<sup>65</sup> Hierna is van Elisabeth bekend dat zij de eigenaresse en waarschijnlijk ook beheerster was van plantage Alkmaar, waar zij verbleef in de tijd dat Stedman zich in Suriname bevond.<sup>66</sup> Volgens Stedman behandelde weduwe Godefroy de slaven op plantage Alkmaar alsof het haar eigen kinderen waren en hoorde je daar nooit geraas van ijzeren ketenen en gezucht.<sup>67</sup> Nu moet hier wel bij vermeld worden dat het zeer aannemelijk is dat Stedman bevooroordeeld was. Niet alleen was Elisabeth een goede vriendin van hem waar hij vaak langs ging, ook kocht zij Joanna voor hem toen hij het grote bedrag dat de eigenaar voor haar vrijheid vroeg niet kon betalen. Inmiddels was Elisabeth blijkbaar zo rijk dat zij zich dit kon en wilde veroorloven voor iemand die zij nog helemaal niet zo lang gekend moet hebben.

---

<sup>59</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 2:287.

<sup>60</sup> Ibidem.

<sup>61</sup> Kerkboek 1688-1730 (Paramaribo), inv.nr. 9, Oud archief Burgerlijke Stand Suriname, Nationaal Archief, Den Haag. <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00342/0266006c-71be-102d-a0ea-005056a23d00?searchTerm=elizabeth%20danforth>.

<sup>62</sup> W. E. van Dam van Isselt, “Twee takken van familie Lemmers,” *Taxandria*, 1927, 142. <https://www.delpher.nl/nl/tijdschriften/view?query=elisabeth+danforth&objectsearch=danforth&coll=dts&identifier=MMUBTB01:001578001:00156>.

<sup>63</sup> Van Dam van Isselt, “Twee takken,” 143-146.

<sup>64</sup> Ibidem, 143.

<sup>65</sup> Ibidem.

<sup>66</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 1:128; Charles Brouwer, “Plantagien en gronden,” *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den Jaare 1795*, (Paramaribo: Wilkens, 1796), [https://www.dbnl.org/tekst/\\_sur006179501\\_01/index.php](https://www.dbnl.org/tekst/_sur006179501_01/index.php).

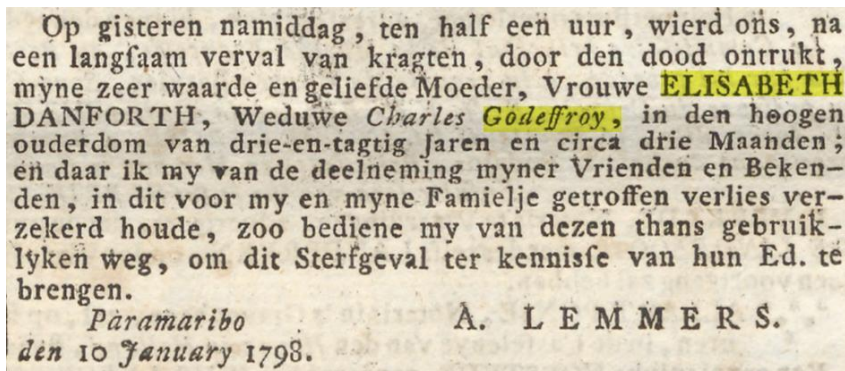
Twintig jaar nadat Stedman in Suriname was, staat de wed. Godefroy geregistreerd als de eigenaresse en verantwoordelijke voor de administratie van plantage Alkmaar. Vermoedelijk was dit ook al het geval in de jaren 1773-1777.

<sup>67</sup> Stedman, *Reize naar Surinamen*, 3:171.



Elisabeth moet een aardig goede zakenvrouw geweest zijn. In het stadsarchief van de gemeente Amsterdam zijn verschillende contracten en andere aktes op haar naam te vinden. Zo machtigde Abraham Lemmers zijn vrouw in 1750 voor het innen van al zijn vorderingen in geval hij zou sterven.<sup>68</sup> In 1755, na het overlijden van Abraham Lemmers, heeft Elisabeth schijnbaar meerdere plantages op haar naam staan.<sup>69</sup> En in 1756 voegt ze daar een zesde deel van de plantage Nut en Schaadelijk aan toe door deze te huren van haar zoon Jacob Lemmers die op dat moment in Holland woont.<sup>70</sup> In dit contract wordt ook gesproken over de ‘desertie’ van slaven en voor wiens kosten deze zullen vallen. Blijkbaar was dit toentertijd zo’n groot probleem voor plantagehouders dat hier rekening mee werd gehouden in huurcontracten. Ook tijdens haar huwelijk met Godefroy blijft Elisabeth actief en regelt ze schijnbaar zelf haar personeel voor de plantage Nut en Schaadelijk, zoals blijkt uit een contract tussen Elisabeth en een zekere tuinman genaamd Carel Frederik Muller.<sup>71</sup> Hiermee wordt bevestigd dat vrouwen lang niet altijd aan de zijlijn stonden en onwetend waren betreft financiële zaken. Zelfs als zij niet betrokken waren bij het beheer van plantages tijdens hun getrouwde leven, betekende dit niet dat zij niet in staat waren het beheer op te pakken als hun echtgenoot stierf. Dit zag men al bij Susanna du Plessis en ziet men nu ook bij Elisabeth Danforth.

Elisabeth Danforth stierf in 1798 op 83-jarige leeftijd na “*een langzaam verval van kragten*”.<sup>72</sup> De rouwadvertentie zoals deze verscheen in de Rotterdamse courant is hieronder weergegeven:



Op gisteren namiddag, ten half een uur, wierd ons, na een langzaam verval van kragten, door den dood ontrukt, myne zeer waarde en geliefde Moeder, Vrouwe **ELISABETH DANFORTH**, Weduwe Charles Godeffroy, in den hoogen ouderdom van drie-en-tagtig Jaren en circa drie Maanden; en daar ik my van de deelneming myner Vrienden en Bekenden, in dit voor my en myne Famielje getroffen verlies verzekerd houde, zoo bediene my van dezen thans gebruikelijken weg, om dit Sterfgeval ter kennisse van hun Ed. te brengen.

Paramaribo  
den 10 January 1798.

A. L E M M E R S.

Figuur 3: Rouwadvertentie Elisabeth Lemmers geplaatst door haar zoon A. Lemmers. Uit: Rotterdamse Courant, 11 september 1798, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010731604:mpeg21:p003>.

<sup>68</sup> Machtiging innen vorderingen Elisabeth Danforth door Abraham Lemmers, 1750, inv.nr. 10245, akte 455428, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/10254>.

<sup>69</sup> Machtiging Carl Gustav Dahlberg door Elisabeth Danforth, 1755, inv.nr. 10272, akte 423021, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/10272>.

<sup>70</sup> Huurakte aandeel Nut en Schaadelijk van Jacob Lemmers, 1756, inv.nr. 10277, akte 458660, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/10277>.

<sup>71</sup> Contract tussen Elisabeth Danforth en Carel Frederick Muller, 1765, inv.nr. 10820, akte 366429, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/10820>.

<sup>72</sup> Rouwadvertentie, Rotterdamse Courant, 11 september 1798, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010731604:mpeg21:p003>.

### *Elisabeth Samson*

Een ander voorbeeld van een welvarende plantersvrouw is Elisabeth Samson (1715-1771), de vrouw die de geschiedenis in is gegaan als de eerste vrije zwarte vrouw in Suriname die een witte man wilde huwen en hier ook in slaagde. In tegenstelling tot de hierboven genoemde voorbeelden vergaarde Samson haar rijkdom voornamelijk zelf. Samson was in eerste instantie in bezit van twee plantages aan de Hoer-Helenakreek, genaamd Toevlugt en Welgemoed.<sup>73</sup> Ze woonde voor lange tijd samen met een man genaamd Carl Otto Creutz en diende samen met hem ook een besloten testament in voor een gezworen klerk. Echter, haar plantages evenals de slaven die daar werkten, werden in dit testament niet als gezamenlijk eigendom verklaard, maar bleven Samson's particuliere bezit.<sup>74</sup> Ook de slaven die werkten op de gezamenlijke plantage van Creutz en Samson waren allen in bezit van Elisabeth.<sup>75</sup> Op alle plantages van Samson werd koffie verbouwd.<sup>76</sup> Samson bleek een goede zakenvrouw, wiens welvaart steeds maar toenam. Later zou ze samen met haar zus Nanette de helft van de plantage Salzhalen erven en kochten zij samen de plantage Belwaarde.<sup>77</sup> Het was steeds Elisabeth die de plantages beheerde, correspondentie voerde en alle aan- en verkopen regeldt. Dit was ook al het geval toen Creutz nog leefde.<sup>78</sup> Uiteindelijk werd Samson één van de allerrijkste inwoners van Suriname.<sup>79</sup>

Uit de informatie hierboven wordt al snel duidelijk dat Elisabeth Samson wist hoe ze moest lezen en schrijven. Zelfs als zwarte vrouw had ze blijkbaar enige educatie genoten. Haar huidskleur bleek bovendien geen (permanente) barrière te zijn voor het opbouwen van vermogen. Dit terwijl in de Surinaamse maatschappij, ondanks het feit dat veel mannen gekleurde vrouwen als minnaressen namen, de witte huidskleur als superieur werd gezien. Echter, omdat de moeder van Samson vrij was geweest en Elisabeth dus ook als vrij meisje was geboren, had zij bepaalde rechten. Bovendien was het vooral de overheid die de verschillende rassen graag gescheiden hield.<sup>80</sup> Door het tekort aan vrouwen waren er veel mannen die zogenaamde mulattos als vrouw namen.<sup>81</sup> Hun kinderen werden als legitiem

---

<sup>73</sup> McLeod-Ferrier, "Elisabeth Samson," 47.

<sup>74</sup> Ibidem, 53.

<sup>75</sup> Ibidem, 59.

<sup>76</sup> Ibidem, 60.

<sup>77</sup> Ibidem, 63.

<sup>78</sup> Ibidem, 65.

<sup>79</sup> Ibidem, 75.

<sup>80</sup> Ibidem, 97.

<sup>81</sup> Ibidem, 98.

beschouwd en daardoor duurde het niet lang voordat mensen van kleur ook enige belangrijke sociale posities bezaten.<sup>82</sup>

Daarnaast was geld volgens McLeod, de auteur van de biografie van Samson, belangrijker dan ideeën over ras en gender.<sup>83</sup> Dit sentiment blijkt ook uit een brief die door het Hof van Politie naar de Sociëteit werd gestuurd. Daarin bespreken zij het verzoek van Samson om een witte man te trouwen. Uit hun woorden kan men duidelijk opmaken dat zij hier eigenlijk tegen zijn. Echter, zij denken ook dat het geld van Samson na haar dood wel eens terug zou kunnen keren onder de witte bevolking.<sup>84</sup> Ideeën over ras waren dus lang niet zo strikt als er geld verdiend kon worden.

### *Anna du Four*

Tot slot de vrouw Anna du Four die bekend staat als zijnde zeer rijk geweest. Het gebouw dat in 1772 het Hof van Civiele Justitie en Criminaliteit werd, was eerst in opdracht van du Four als woonhuis gebouwd.<sup>85</sup> Haar welvaart had zij waarschijnlijk voornamelijk te danken aan de plantages die op haar naam stonden. Du Four is tijdens haar leven drie keer getrouwd geweest. In 1730 ging zij in ondertrouw met Frans Lorens Wriedt.<sup>86</sup> Vervolgens wordt zij in een Kwitantie uit 1745 de weduwe en erfgename van deze man genoemd.<sup>87</sup> Verder is ze op een zeker punt in haar leven ook in het huwelijksbootje gestapt met Jan Pieter Visser en was ze vanaf 1756 in gemeenschap van goederen getrouwd met Abraham Hendrik Lodewijk, baron van Wangeheim.<sup>88</sup> Du Four overleed vervolgens zelf in 1771 en werd begraven in de oude oranje tuin<sup>89</sup> Haar nalatenschap is te vinden in een kwitantie uit 1778 waarin verschillende erven van Anna du Four genoemd worden, allen in bezit van een gedeelte van

---

<sup>82</sup> Ibidem.

<sup>83</sup> Ibidem, 8.

<sup>84</sup> Ibidem, 68.

<sup>85</sup> Pepijn Brandon et al., *De Slavernij in Oost En West : Het Amsterdam-Onderzoek* (Amsterdam: Spectrum, 2020), 196.

<sup>86</sup> Kerkboek 1688 - 1730 (Paramaribo), inv.nr. 9, Oud archief Burgerlijke Stand Suriname, Nationaal Archief, Den Haag, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00342/7acb5e58-71c3-102d-a0ea-005056a23d00?searchTerm=anna%20du%20four>.

<sup>87</sup> Kwitantie voldoening openstaand bedrag van 15500 gulden, 1745, inv.nr. 9179, akte 262414, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/9179>.

<sup>88</sup> Opeising boedelinventaris door Johanna Maria Grande, 1773, inv.nr. 11209, akte 387462, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/11209>.

<sup>89</sup> Grootboek van de kerk van Paramaribo 1766 -1776, inv.nr. 26, Oud archief Burgerlijke Stand Suriname, Nationaal Archief, Den Haag, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00342/7be43776-71c1-102d-a0ea-005056a23d00?searchTerm=anna%20du%20four>.

de plantages Sardam, Rorak, Claverblad en Heijmslust.<sup>90</sup> Het lijkt er niet op dat zij kinderen had. Verder is er tot nog toe weinig over haar leven bekend.

Wat interessant is aan het leven van Anna du Four is niet dat zij net als andere typische Europese plantersvrouwen destijds meerdere echtgenoten overleefde en plantages van deze echtgenoten erfde. Wat opvalt is dat het niet zozeer haar echtgenoten waren die de geschiedenisboeken ingingen als zijnde zeer welvarende mannen. Het was Anna du Four zelf. Het was haar geld, haar huis, niet dat van één van haar echtgenoten. Zij scheen rijker te zijn geworden dan menig planter en was daardoor in ieder geval financieel onafhankelijk. Haar geld moet haar tot op zekere hoogte de vrijheid verschaft hebben om te doen en laten wat zij zelf wilde. Zij kon uiteindelijk zelfs een baron trouwen.

## Conclusie

In dit hoofdstuk is aangetoond dat vrouwen erg belangrijk waren in de achttiende-eeuwse plantagemaaatschappij. Allereerst was de plantersvrouw belangrijk voor het onderhoud van sociale contacten. Haar verantwoordelijkheid lag verder bij het huishouden en alles daar omheen. Tot zover week de positie van de Surinaamse vrouw weinig af van dat van andere Europese vrouwen. Net als in de rest van Europa werd het huis gezien als de sfeer van de vrouw. Vrouwen waren ook vaak een schakel in het erven van plantages. Echter, hoewel men weet dat het dikwijls voorkwam dat vrouwen eigenaressen van plantages waren, is het vaak onduidelijk of zij ook het beheer van plantages in handen hadden.

Weduwen, zoals Elisabeth Danforth, de weduwe Mauricius en Anna du Four schenen net als in de republiek, bijna dezelfde positie als mannen in te nemen. Van Danforth en de weduwe Mauricius weet men zeker dat zij ook verantwoordelijk waren voor het beheer van hun plantages waarmee zij dus controle konden uitoefenen op hetgeen er met hun eigendom gebeurde. Het feit dat zij hier blijkbaar toe in staat waren betekent waarschijnlijk ook dat zij konden lezen en schrijven. Ook getrouwde vrouwen zoals Susanna du Plessis deden soms het beheer van hun eigen plantages. Hierbij was de steun van een man in de familie vermoedelijk wel belangrijk.

Het eigenaarschap en beheer kon vrouwen, als zij hun financiële zaken ten minste op orde hadden, een zekere mate van vrijheid verschaffen. Nergens is dit duidelijker te zien dan bij Elisabeth Samson die ondanks haar huidskleur enorme welvaart wist te vergaren, wat

---

<sup>90</sup> Kwitantie plantages Claverblad, Rorak, Sardam en Heijmslust, 1778, inv.nr. 13912, akte 577505, Notariële archieven 5075, Stadsarchief Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/archief/5075/13912>.

uiteindelijk doorslaggevend bleek te zijn in of zij als eerste zwarte vrouw toestemming te krijgen om een blanke man te huwen. Voor vrouwen waren er dus mogelijkheden, ofschoon niet zoveel als voor mannen, om rijk te worden, wat hen op hun beurt weer vrijheid en onafhankelijkheid opleverde. In de Surinaamse plantersmaatschappij was immers niets zo belangrijk als het geld (en de status als vrij persoon) dat iemand had. Alles daarnaast, zoals of een persoon man of vrouw was en welke huidskleur deze persoon had, kwam op de tweede plaats. Vrouwen konden zo dus tot zeer hoge sociale posities stijgen en in sommige gevallen zelfs lichtelijk invloed op het bestuur uit oefenen. Hun politieke macht bleef echter beperkt, gezien zij niet tot het bestuur van de overheid konden toetreden.

Kijkt men naar de relatie die vrouwen met hun slaafgemaakten hadden, dan lijkt het erop dat zij deze mensen slechts als eigendom zagen waar zij mee konden doen en laten wat zij zelf wilden. Slaven fungeerden als arbeidskrachten en/of manieren om rijkdom tentoon te stellen en zowel mannen als vrouwen konden even wreed met hen omgaan. Sommigen, zoals Stedman en misschien ook Elisabeth Danforth, zagen de slaafgemaakten als kinderen die de leidende hand van Europeanen nodig hadden. Hierdoor behandelden zij slaven misschien beter, maar plaatsten deze mensen zeker niet op gelijke hoogte met zichzelf. Uiteindelijk werd, zoals blijkt uit het huurcontract tussen Danforth en haar zoon, altijd rekening gehouden met het weglopen van slaven, hoe goed een eigenaar ze ook behandelde. Op hun beurt hadden slaven ook wel door dat zij altijd onder de Europese kolonist geplaatst zouden worden. De enige manier om aan dit systeem te ontsnappen was het wegluchten van plantages.

Ten slotte moet ook vermeld worden dat er weinig verhalen bewaard zijn gebleven. De meest bekende verhalen over vrouwelijke planters zijn schrikverhalen over wreedheden, of, in Samsons geval, verhalen die op het eerste gezicht weinig met hun activiteiten als plantersvrouw te maken hadden. De meeste bronnen, zoals Stedmans boek, zijn geschreven door mannen. Een vrouwelijk perspectief op plantersvrouwen ontbreekt tot nog toe. Hierdoor is moeilijk te achterhalen wat zij dachten of vonden van bepaalde kwesties. Misschien dat er later meer informatie naar boven komt, voor nu is het verhaal in ieder geval nog grotendeels incompleet.

## Hoofdstuk 2: De negentiende eeuw

De negentiende eeuw kende een aantal belangrijke gebeurtenissen die de Surinaamse plantersmaatschappij sterk zouden beïnvloeden. De geest van verlichting had in de achttiende eeuw al geleid tot een revolutie in de Verenigde Staten en een paar jaar later sloeg de revolutiekoorts ook toe in Frankrijk. Dit leidde tot de (tijdelijke) afschaffing van slavernij in de Franse koloniën zoals besloten in 1793 door de Nationale Conventie in Parijs.<sup>91</sup> Deze ontwikkeling werd angstig door de Surinaamse bestuurders gevolgd. De bestuurders, evenals verschillende planters, waren doodsbang voor de gevolgen van deze afschaffing.<sup>92</sup> Het Hof van Politie<sup>93</sup> wenste dan ook contact met het naburige Frans Guyana te minderen, bang als ze waren dat de revolutionaire geest hun eigen inwoners en slaven zou aantasten.<sup>94</sup>

Intussen was in Nederland de strijd tussen de orangisten en de patriotten weer opgeleefd. De laatstgenoemden schakelden na hun eerdere nederlaag de hulp in van de Franse revolutionairen om ook in Nederland een nieuwe republiek te vestigen waarin de waarden vrijheid, gelijkheid en broederschap centraal zouden staan. Hun moeite werd beloond want in 1795 werd de Bataafse republiek gesticht, door de Fransen erkend als een zuster republiek, maar in werkelijkheid meer een satellietstaat van het nieuwe Frankrijk.<sup>95</sup> Vanaf dat moment was ook Suriname een bondgenoot van Frankrijk en de banden met Frans Guyana werden weer hersteld.<sup>96</sup> De Sociëteit werd opgeheven en de Surinaamse bestuurders verklaarden zich solidair met de waarden van de Franse revolutie.<sup>97</sup> Ondanks deze veranderingen verbeterde de behandeling van slaven zich echter niet.<sup>98</sup> Ook een ware revolutionaire geest zoals aanwezig in andere landen en koloniën zou nooit van de grond komen, hoewel deze wel aanwezig was onder sommige kolonsiten. De veranderingen die hiermee gepaard konden gaan waren immers niet in het belang van de meeste kolonisten.<sup>99</sup>

---

<sup>91</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 455.

<sup>92</sup> Ibidem, 456.

<sup>93</sup> Het Surinaamse Hof van Politie, ook wel het Raad van Politie en Criminele Justitie genoemd, diende als gerechtshof.

<sup>94</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 456.

<sup>95</sup> Friso Wielenga, *A history of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day*, 2e ed. (Londen: Bloomsbury Academic, 2020), 123.

<sup>96</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 468-69.

<sup>97</sup> S. Kalf, "Mr. Abraham Vereul," *De West-Indische Gids* 8 (1926/1927): 380, <https://www.jstor.org/stable/41846045>; Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 479.

<sup>98</sup> Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 479.

<sup>99</sup> Ibidem, 463.

Een paar jaar na deze gebeurtenissen, in 1799, kwam Suriname tot 1802 onder het protectoraat te staan van de koning van Engeland en in 1804 kwam de kolonie volledig in handen van de Britten.<sup>100</sup> Dit zou tot 1816 blijven voortduren. Tijdens deze periode werd bekend gemaakt dat de slavenhandel afgeschaft zou worden, maar pas in 1818 kwam daar daadwerkelijk een einde aan. Daarvoor had men al die tijd had men een oogje toegeknepen wanneer er nieuwe slaven werden aangevoerd.<sup>101</sup> Vanaf 1818, zo zegt men, werden slaven beter behandeld. Plantage-eigenaren konden het zich niet meer veroorloven slecht om te gaan met hun ‘bezit’ aangezien ze deze nu nog maar moeilijk konden vervangen. Echter, volgens Oostindie had de verbeterde behandeling van slaven meer met de creolisering van de Surinaamse maatschappij te maken dan met de afschaffing van de slavenhandel.<sup>102</sup> Hoe men het ook went of keert, de behandeling van slaven verbeterde tot in 1863 de slavernij officieel werd afgeschaft.

## Surinaamse plantersvrouwen in de negentiende eeuw

Aan de positie van vrouwen leek in Suriname weinig te veranderen. Hoewel het conflict in de Republiek voor korte tijd had gezorgd voor een toename aan politiek engagement van vrouwen, resulteerde de Bataafse revolutie er uiteindelijk in dat vrouwen (vrijwillig) buiten de politiek werden gehouden.<sup>103</sup> Hun rol als actieve participanten, zowel aan de kant van de Orangisten als van de Patriotten, leek geen blijvend effect te hebben gehad.<sup>104</sup> Op economisch gebied verdwenen vrouwen zelfs bijna geheel van het toneel aan het einde van de achttiende eeuw.<sup>105</sup> In Suriname lijkt er echter geen tijdelijke toename te zijn geweest van politieke betrokkenheid onder vrouwen, of daar wordt in ieder geval niet over gesproken. Verder lijkt er ook geen sprake te zijn van een terugtrekking van vrouwen op economisch gebied. Misschien werd Suriname minder beïnvloed door de gebeurtenissen in Frankrijk en de Republiek omdat de invloed van Engeland in Suriname in die tijd groot was. In Groot-Brittannië gold nog steeds dat vrouwen zich bezig moesten houden met het huishouden en afstand moesten nemen

---

<sup>100</sup> Ibidem, 510.

<sup>101</sup> Gert Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou: Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Dordrecht: Foris Publications, 1989), 5; Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 547.

<sup>102</sup> Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 7. In Suriname nam het aantal kleurlingen onder de vrije bevolking ieder jaar toe. In 1811 was het aantal vrije kleurlingen/zwarten groter dan het aantal blanken (Budding', *Geschiedenis van Suriname*, 111).

<sup>103</sup> Te Brake, Dekker en van de Pol, "Women and political culture," 138.

<sup>104</sup> Ibidem, 122, 139.

<sup>105</sup> Ibidem, 126.



van de publieke sfeer. Wel genoten zij een opleiding, maar die moesten zij vooral niet gebruiken om op gelijke voet proberen te komen met mannen.<sup>106</sup>

### Eigenaressen, beheerders en directeuren

De Surinaamse Almanakken geven een goed beeld van wie welke plantages in bezit hadden en wie die plantages beheerden. Hieronder is een grafiek weergegeven met een grove schatting van het aantal plantages waar vrouwen (mede-)eigenaren van waren, gebaseerd op de gegevens uit de Almanakken.<sup>107</sup> Let wel, deze grafiek dient meer om een beeld te geven en is niet zozeer bedoeld als feitelijke weergave van de aantallen die er waren. Verschillende plantages zijn bijvoorbeeld in handen van *erven van*. Aangezien niet duidelijk is wie deze plantages erven, zijn deze plantages niet bij de berekening opgeteld. Als het compensatiedossier van 1863 echter enige indicatie is (zie ook het kopje ‘Einde van de slavernij’), liet men plantages aan zowel zonen als dochters (en andere familieleden) na, waardoor de kans groot is dat onder de erven ook vrouwen zaten. Wat in ieder geval duidelijk naar voren komt, is dat als het om eigendom van plantages gaat, vrouwen zeker een rol speelden. In de meeste jaren was het aantal plantages dat (mede-)eigendom was van vrouwen rond de 80. Het jaar 1819 lijkt daarop een uitzondering te zijn. Misschien dat dit een effect was van de Engelse bezetting, misschien dat dit jaar een uitschieter was. De data ontbreken om hier echt een verklaring voor te kunnen geven. Verder lijkt de grafiek latere jaren te dalen, echter tegelijkertijd worden ook steeds meer plantages als verlaten aangemerkt. In verhouding is er waarschijnlijk dus geen sprake van een daling.

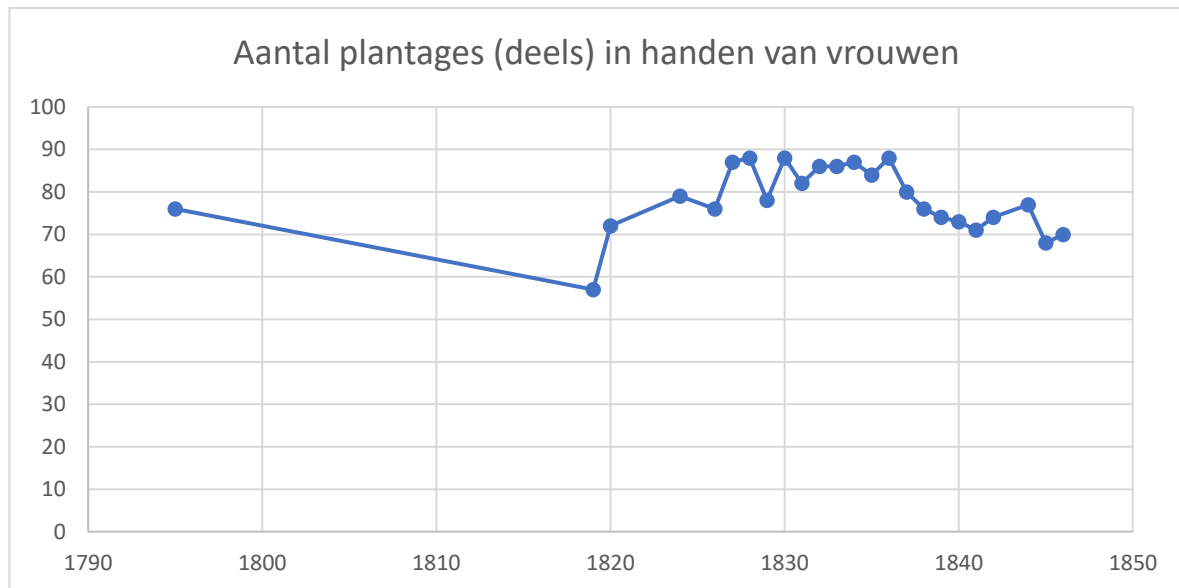
---

<sup>106</sup> Kathryn Hughes, “Gender Roles in the 19th Century,” The British Library, 15 mei 2014, <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/gender-roles-in-the-19th-century>.

<sup>107</sup> Departement Paramaribo der Maatschappij tot Nut van’t Algemeen, “Naamlijst der plantaadjes en gronden, aanwijzende de grootte der concessiën en derzelver produkt, zoo ook de namen der Heeren eigenaren, directeuren en administrateurs,” *Surinaamsche almanak voor het jaar 1820*, (Amsterdam: C.G. Sulpke, 1819), <https://www.dbnl.org/titels/tijdschriften/tijdschrift.php?id=sur001suri01>. Zie eveneens de almanakken voor de jaren 1821, 1825, 1827-1843, 1845-1847.

Als de eigenaar een vrouw was, staat er vaak vrouwe, jonkvrouw of anders weduwe voor. Op andere plaatsen is de voornaam gegeven, waaruit men kan afleiden of de eigenaar een man of een vrouw was. Van namen waarbij geboren als en dan een tweede achternaam gegeven is, heb ik ook aangenomen dat dit vrouwen waren. Ook plantages onder nom. ux. zijn meegerekend. Boedels of fondsen zijn niet in de telling opgenomen, evenals erven van. Het is namelijk vaak onduidelijk of de namen die bij deze boedels of fondsen vermeld staan behoren tot een overledene of niet. Ik ben er vanuit gegaan dat deze personen overleden waren en het dus niet duidelijk was wie de boedels of fondsen nu beheerden. Ook bij erven is het niet duidelijk wie dit waren, waardoor ik deze plantages niet bij de telling heb opgeteld. Ook namen bestaande uit voorletters en een achternaam zijn door mij gezien als zijnde mannelijk.





Grafiek 1: Grove schatting aantal plantages (deels) in handen van vrouwen gebaseerd op informatie uit de Surinaamse Almanakken (zie noot 107 voor verantwoording).

Kijkt men wat beter dan 1819 dan ziet men dat er 57 plantages (deels) in handen waren van vrouwen.<sup>108</sup> In totaal waren er dat jaar 564 plantages in gebruik. Zelfs in het jaar dat in absolute aantallen het minst aantal plantages (deels) in handen van vrouwen waren, was het percentage plantages onder vrouwelijk eigendom alsnog ongeveer 10.1 procent. Het is moeilijk te zeggen wie deze vrouwen precies waren. Vaak staan zij alleen genoteerd als weduwe van, in sommige gevallen is hun meisjesnaam hier ook bij genoteerd, maar vaak niet. In dat soort gevallen is het vaak lastig meer informatie over deze vrouwen te achterhalen. Waar woonden zij, hoe leefden ze en in hoeverre waren ze echt betrokken bij hun plantages? Waren zij slechts passieve eigenaren, of waren ze bijvoorbeeld actief betrokken bij de handel in producten die van hun plantage kwamen? Ook in gevallen waar de volledige naam wel bekend was, bleek het lastig de juiste gegevens uit de archieven te halen, hoewel er soms wel nuttige informatie naar boven kwam.

De weduwe Vereul en zoon worden in een aantal achtereenvolgende jaren bijvoorbeeld vermeld als eigenaren van verschillende plantages. Dit bleek een firma te zijn op deze naam. Waarschijnlijk was deze opgericht door of stond deze anders op dat moment op de naam van Vereul en zoon.<sup>109</sup> Veel informatie over de directeuren en aandeelhouders van deze firma was er echter niet te vinden. Zij hadden vermoedelijk vier schepen op hun naam staan.<sup>110</sup> De

<sup>108</sup> Vanwege tijdslimieten was het niet mogelijk een diepere analyse over alle jaren uit te voeren.

<sup>109</sup> Zie bijvoorbeeld: Advertentie, *Amsterdamse Courant*, 6 september, 1806, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010720167:mpeg21:p001>.

<sup>110</sup> Stichting Maritiem Historische Databank (Rederij informatie firma wed. Vereul & Zoon; geraadpleegd op 2 augustus 2023), <https://www.marhisdata.nl/eigenaar&id=25845>.

namen van twee van deze schepen, de Susanna Maria en de Vrouw Jeanne, komen overeen met voornamen van de familie Vereul te Amsterdam (zie ook Nicolette Jeanne Vereul onder het kopje ‘Einde van de slavernij’).

Het is geen toeval dat de eigenaren weduwe Vereul en zoon in Amsterdam te vinden waren. In de loop van de achttiende eeuw, waren veel eigenaren die, zo zij vonden, genoeg geld verdiend hadden terug naar Europa verhuisd. Bovendien waren na de Amsterdamse beurscrisis van 1773 veel plantages overgegaan naar kredietgevers in Amsterdam.<sup>111</sup> Een groot gedeelte van de planters vertrok hierna met gezin naar Europa, waardoor het aantal witte vrouwen erg afnam.<sup>112</sup> Zij lieten het beheer van de plantages over aan administrateurs.<sup>113</sup> Deze mensen zorgden voor het beheer van de plantage en bestuurden zo dus feitelijk de plantages. Volgens het in 1842 verschenen verslag van Teenstra kwam het in die tijd nauwelijks voor dat de grondbezitters ook echt in Suriname woonden.<sup>114</sup> De administrateurs daarentegen waren voornamelijk in Paramaribo te vinden, waar zij veel aanzien genoten daar het beroep administrateur zeer winstgevend was.<sup>115</sup> Naast de eigenaren en administrateurs worden in de Almanakken ook de directeuren weergegeven. Directeuren verbleven in plaats van de eigenaren op de plantage om het werk daar te overzien.

#### *Administratieve rechten alleen voor mannen?*

Het beroep van administrateur lijkt niet veel voorkomend te zijn geweest onder vrouwen. Natuurlijk woonden er een stuk minder vrije (Europese) vrouwen in Suriname dan dat er mannen waren, maar het aantal vrouwelijke administrateurs was in sommige jaren op twee handen te tellen. Met andere woorden, vrouwen mochten dan wel plantages bezitten, het beheren daarvan bleek toch meer een mannentaak. Vrouwen hoorden zich bezig te houden met het huishouden en waren belangrijk voor het sociale leven. Bezigheden die daarbuiten vielen, zoals het beheren van plantages, moesten zij schijnbaar maar aan mannen overlaten die er ‘verstand’ van hadden. Desondanks worden er verschillende vrouwelijke administrateurs genoemd in de Almanakken. Dit waren voornamelijk vrouwelijke planters die hun *eigen* plantage beheerden.

---

<sup>111</sup> Buddingh', *De geschiedenis van Suriname*, 62.

<sup>112</sup> Ibidem, 71.

<sup>113</sup> Ibidem, 62.

<sup>114</sup> Marten Douwes Teenstra, *De negerslaven van Suriname* (Dordrecht: H. Lagerweij, 1842), 11,

[https://www.dbnl.org/tekst/teen002nege01\\_01/colofon.php](https://www.dbnl.org/tekst/teen002nege01_01/colofon.php).

<sup>115</sup> Ibidem.

Een voorbeeld van zo'n vrouw is Dina van Weyne. Van Weyne had eerst alleen het beheer van plantage Haast u Langzaam in handen. Later, in 1833, wordt zij ook eigenaar van deze houtplantage. De almanakken geven niet voor elk jaar het aantal veldslaven weer, maar in de jaren dat dit aantal er wel bij vermeld stond, waren het er nooit meer dan zeven en nooit minder dan vier. In tegenstelling tot koffie- en suikerplantages was er op houtplantages vaak minder mankracht nodig. Van Weyne werd ook wel de vrije Dina genoemd.<sup>116</sup> Vermoedelijk was zij dus een zwarte of anderszins gekleurde vrouw geweest die voor welke reden dan ook, niet gedwongen (meer) was tot slavernij. Ze had een dochter genaamd Wilhelmina en een kleinzoon genaamd Willem die in 1840 overleed.<sup>117</sup> Uit de rouwadvertentie blijkt dat zij christelijk was. Van Weyne woonde in ieder geval voordat haar huis in 1830 brand vatte aan de rechterkant van de Steenbakkerijstraat in Paramaribo. Dit moet een voorname buurt zijn geweest, want Teenders vermeld erbij dat alle huize aan die straat zij- en achtergebouwen hadden en er vaak ook pakhuizen en magazijnen op het erf stonden.<sup>118</sup>

Ook Saraatje Snijders was samen met Jan Snijders, eigenaar en beheerder van een plantage. Het is niet duidelijk of de twee getrouwd waren of dat zij bloedverwanten waren. Ze beheerden samen de plantage Remoncour, welke gebruikt werd als houtgrond. Het aantal slaven werkzaam op deze plantages, wanneer bekend, varieerde sterk: van zeventien tot vier. Saraatje had  $\frac{3}{4}$  aandeel van Remoncour in handen.<sup>119</sup> Daarnaast zijn er bij het nationaal archief achttien slaven op haar naam geregistreerd, waarvan bekend is dat zij er één de vrijheid schonk.<sup>120</sup> Hierbij is ook informatie vermeld over de in- en uitschrijfdatum waaruit blijkt dat Saraatje er niet om schroomde slaven te kopen en verkopen. Saraatje Snijders oververleed waarschijnlijk in 1847. Tot haar boedel behoorde ook een woonhuis en erf aan de Sarramacca straat (zie figuur 4).<sup>121</sup>

---

<sup>116</sup> Familiebericht, *Surinaamsche Courant*, 30 april 1832, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010943262:mpeg21:p002->.

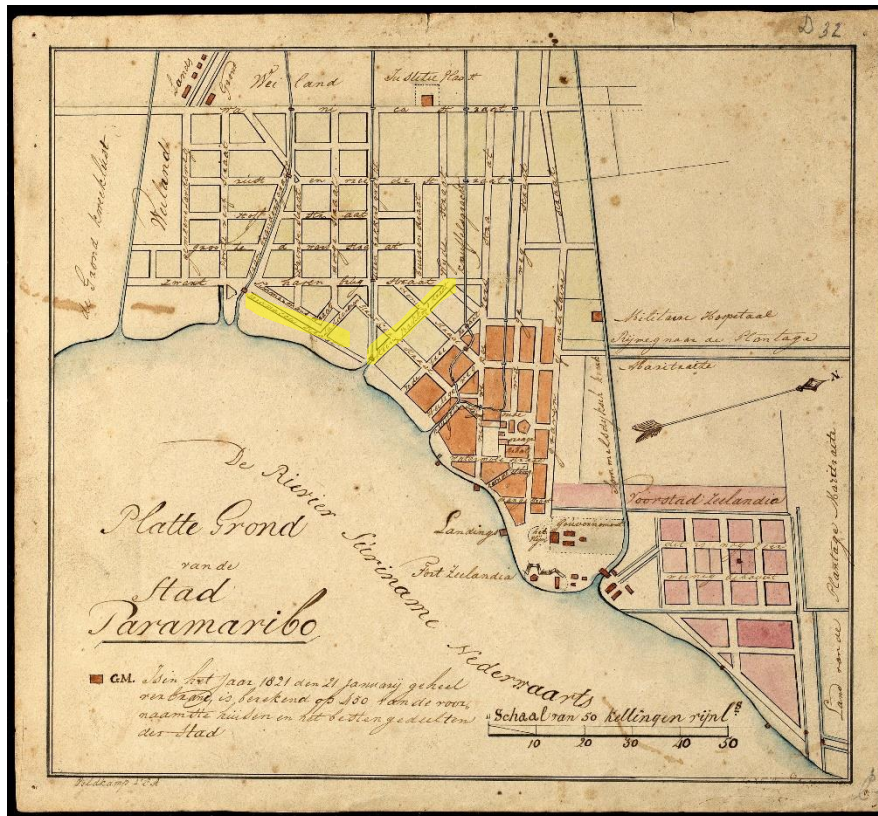
<sup>117</sup> Ibidem; Advertentie, *Surinaamsche Courant*, 5 april 1840, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010943831:mpeg21:p002>.

<sup>118</sup> Teenders, *De negerslaven van Suriname*, 200.

<sup>119</sup> Paramaribo, den 30 junij 1848, *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 1 juli 1848, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011191081:mpeg21:p001>.

<sup>120</sup> Nationaal archief (Suriname: Slavenregisters (nieuwe dataset); geraadpleegd op 9 augustus 2023), [https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00461?activeTab=nt&qf\\_nt-rdf\\_ove\\_eigenaar=Snijders%20Saraatje&searchTerm=saraatje%20snijders&sortering=prs\\_naam&volgorde=asc](https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00461?activeTab=nt&qf_nt-rdf_ove_eigenaar=Snijders%20Saraatje&searchTerm=saraatje%20snijders&sortering=prs_naam&volgorde=asc).

<sup>121</sup> Paramaribo, den 30 junij 1848, *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 1 juli 1848, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011191081:mpeg21:p001>.



Figuur 4: Veldkamp, *Plattegrond van de stad Paramaribo*, kaart met handschrift, 21,5 x 23,5 cm, Bijzondere collecties Universiteit van Amsterdam, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:gvn:SURI01:KAARTENZL-105-16-36>.

### *Plantagedirecteuren en de vrouw*

Tot slot de positie van de directeur. Uit de almanakken komt naar voren dat het zeer ongewoon moet zijn geweest om als vrouw op een plantage te wonen. De enkele keer dat dit voorkomt, woont de vrouw in kwestie vaak op haar eigen plantage die zij ook beheert. Zo woonde de weduwe H.J. Braam op een koffieplantage die tot de boedel van haar overleden echtgenoot behoorde en waar zij de administratieve rechten over had. Deze situatie deed zich een aantal jaar voor.

Vrouwen werden waarschijnlijk niet in staat geacht goed te functioneren als directeur. Hunt schrijft: “*The question of who could legitimately discipline whom was especially complicated for women, and it was a problem precisely because of the anxious way that status categories cross-cut one another.*”<sup>122</sup> Hoewel zij hier over achttiende-eeuwse vrouwen praat, zal dit probleem ongetwijfeld nog steeds hebben gespeeld in de negentiende eeuw. Vrouwen konden mannen die onder hen gesteld waren vaak lastig zelf fysiek straffen. Dat werd namelijk als ongepast gezien. Zelfs het straffen van slaafgemaakten werd daarom vaak door

<sup>122</sup> Hunt, *Women in Eighteenth Century Europe*, 24.

een man uitgevoerd, zo zou het volgens Hunt legitiemer overkomen.<sup>123</sup> En inderdaad, ook in Stedmans boek wordt vaak geschreven dat vrouwen hun slaven lieten geselen in plaats van dat zij dit zelf deden.<sup>124</sup> Dit alles versterkte het al bestaande geloof dat vrouwen hun mannelijke knechten niet goed in het gareel konden houden.<sup>125</sup> Als men deze feiten in ogenschouw neemt, dan is het niet verwonderlijk dat vrouwelijke directeuren zo weinig voorkwamen. Hoe kon men van een vrouw verwachten dat zij de slaven hard genoeg liet werken en zou straffen wanneer zij hun werk niet goed deden? Meer nog dan de functien van administrateur werd de functie van directeur als een taak voor mannen beschouwd.

Nu was de directeur niet de enige opzichter op een plantage. Hij had dikwijls ook één of meerdere blankofficiëren of anders zwarte opzichters onder hem werken. In het geval dat een vrouw directeur was, voerden deze mannen de straffen misschien uit. Echter ook dan speelde de vraag of de vrouw deze mannen wel voldoende onder de duim kon houden. Naast de bovengenoemde namen, waren er enkele vrouwen die ook als directeur geregistreerd staan, maar die waren dan directeur van een plantage die op dat moment als kostgrond dienst deed. Zo is Jacoba Rühle, dochter van de ‘vrije negerin’ Susanna van Rühle, directeur van plantage Kweeklust; vroeger houtplantage en in 1833 gebruikt als kostgrond.<sup>126</sup> Het is dus maar de vraag of deze Jacoba Rühle daar directeur was in de klassieke zin van het woord, of dat zij daar slechts woonde. Zo zijn er nog een aantal van dit soort voorbeelden te vinden in de Almanakken.

## Einde van de slavernij

De afschaffing van de slavernij is volgens van Winter nooit echt een Nederlandse volkszaak geweest. In plaats daarvan had de Nederlandse strijd hiertegen meer weg van “*onderneming op andermans initiatief, onvermijdelijk geworden na de vrijverklaring in de Engelse koloniën in 1833 en in de Franse in 1848*”.<sup>127</sup> De discussie in Nederland ging daarom voornamelijk

---

<sup>123</sup> Hunt, *Women in Eighteenth Century Europe*, 24.

<sup>124</sup> Stedman, *Reize naar Suriname*, 3:285. Deze passage is hier een voorbeeld van.

<sup>125</sup> Hunt, *Women in Eighteenth Century Europe*, 24.

<sup>126</sup> Registers van aangiften tot ondertrouw, gedaan ten overstaan van Raden van Politie 1742 - 1817, 6 delen - deel 4 (non-conformisten), inv. nr. 4, Oud Archief Burgerlijke Stand Suriname, Nationaal Archief, Den Haag, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00342/7aaf3782-71c3-102d-a0ea-005056a23d00?searchTerm=Jacob%20R%C3%BChle>. Hierin is te vinden dat Jacoba Rühle in 1796 met toestemming van haar moeder op zestienjarige leeftijd trouwde met een zekere Jan Elias Jonkman.

<sup>127</sup> Johanna Maria Van Winter, “De Openbare Mening in Nederland over de Afschaffing Der Slavernij,” *De West-Indische Gids* 34 (1953): 61, <https://www.jstor.org/stable/41848796>.



over de manier waarop die afschaffing ten stand zou moeten komen.<sup>128</sup> Ofschoon slaveneigenaren georganiseerd in Amsterdamse handelshuizen in eerste instantie anti-abolitionisme waren, was de afschaffing in 1853 algemeen aanvaard.<sup>129</sup> Er zouden daarna tien jaar overheen gaan eer het einde van de slavernij in de Nederlandse koloniën officieel vastgesteld werd. Daarover werden verschillende onderhandelingen gevoerd om een plan vast te stellen dat niet te nadelig zou zijn voor de eigenaren en kolonisten. In 1863 was het dan eindelijk zover: de slavernij zou verdwijnen.

*“Terwijl de kolonisten driehonderd gulden per slaaf ontvingen, konden de vrijgelaten slaven zelfs geen rooie cent hun eigendom noemen. Zij waren vrij, doch zonder de middelen om ook maar een enkelen dag voor zichzelf te kunnen zorgen. Zij ontvingen geen land, zoals vroeger de Europeesche kolonisten. Zij ontvingen geen landbouwonderwijs om later op de kostgronden voor zichzelf te kunnen zorgen. Zij kregen geen crediet om zich op gepacht land de gereedschappen te kunnen verschaffen die voor het bewerken van de akkers noodig waren. Het eenige wat zij ontvingen, was de mededeeling dat alle plantageslaven van 15 tot 60 jaar verplicht waren om koeliecontracten te sluiten tot het verrichten van plantagearbeid.”*<sup>130</sup>

Hieruit blijkt dat het leed van de slaafgemaakten na 1863 nog niet ten einde was.

Slaveneigenaren daarentegen kregen *“hoe meer slaven hoe meer duiten.”*<sup>131</sup> De namen van deze eigenaren, zowel particulier als plantagehouders, zijn opgenomen in het compensatiedossier van 1863. Het NRC Handelsblad heeft hier een dataset<sup>132</sup> van gemaakt waaruit men gemakkelijk kan aflezen wie uit Suriname en de Nederlandse Antillen geld hebben ontvangen en hoe groot dit bedrag in 2021 zou zijn. De lijst met namen van eigenaren die gecompenseerd werden voor verlies is lang. Hier zitten ook een groot aantal vrouwen bij. Dit terwijl het aantal plantages ver was gedaald. Het eigenaarschap van plantages was op dat tijdpunt zover opgedeeld dat het niet vreemd was om plantages met twintig of meer eigenaren te zien die allemaal gecompenseerd moesten worden. De plantage Vossenburg was bijvoorbeeld in 39 delen opgedeeld, waarvan 22 delen toebehoorden aan vrouwen. Ook voor deze delen was de compensatie hoog: 1.808 gulden wat in 2021 21.091,- euro zou zijn. Dit

---

<sup>128</sup> M. Kuitenbrouwer, “De Nederlandse Afschaffing van de Slavernij in Vergelijkend Perspectief,” *Bijdragen En Mededelingen Betreffende de Geschiedenis Der Nederlanden* 93 (1978): 74, [https://www.dbnl.org/tekst/bij005197801\\_01/index.php](https://www.dbnl.org/tekst/bij005197801_01/index.php).

<sup>129</sup> Ibidem, 69, 76.

<sup>130</sup> De Kom, *Wij slaven van Suriname*, 135-36.

<sup>131</sup> Ibidem, 131.

<sup>132</sup> O. ten Hove, C. Houtekamer, W.M. de Jong met medewerking van W. van Loon, Compensatiedatabase 1863: vergoedingen betaald aan slaveneigenaren met belangen in Suriname en de Antillen, *NRC Handelsblad*, 1 juli 2023, <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/06/30/hier-kun-je-opzoeken-hoeveel-compensatie-slavenhouders-kregen-van-de-nederlandse-overheid-a4168650>.

was nog niet eens het kleinste aandeel. Zo had een zekere Abigael Aletta Sluijterman 40/2160 aandeel in de plantage Poelwijk. Hiervoor kreeg zij 1.428,- gulden, in euro's 16.659,-. Zelfs kleine stukjes van plantages waarop veel slaven moesten werken leverden dus heel wat op.

Het gevolg van de opdeling van eigenaarschap was verder dat er vrij weinig plantages over waren waar geen één vrouw een aandeel in had. De meeste eigenaars zullen toentertijd niet meer in Suriname zelf hebben gewoond en de plantages dus ook niet zelf hebben beheerd, maar zij profiteerden nog wel van de slavenarbeid. Hier hadden zij blijkbaar geen morele bezwaren tegen. Misschien leefden deze kwestie voor hen, net als voor de rest van het Nederlandse volk, nauwelijks.

In totaal waren er 115 plantages waar vrouwen (mede-)eigenaar van waren. Het kwam slechts een enkele keer voor dat een vrouw de enige eigenaar van een plantage was. Een voorbeeld van zo'n geval is de plantage Zeldenrust en Welgelegen, toebehorende aan Nicolette Jeanne Vereul, de dochter van Abraham Vereul en Susanne Marie Godefroy.<sup>133</sup> Abraham was in die periode vrij bekend als dichter en was korte tijd directeur van de Sociëteit geweest.<sup>134</sup> Hoewel in Suriname geboren, vertrok hij later met zijn familie naar Amsterdam. De neef van Abraham Vereul, Jan Jacob Vereul was ook dichter en woonde tevens in Amsterdam.<sup>135</sup> Hij was weer getrouwd met Constance Marie Godefroy. Christiaan Andriessen heeft een tijd tekenles gegeven aan verschillende zoons van dit stel. Eén van zijn portretten is hieronder weergegeven.

Het is hoogstwaarschijnlijk dat de familie Vereul gelieerd is aan de bovengenoemde firma de weduwe Vereul en Zoon. Dit blijkt ook als er gekeken wordt naar de erven van de plantages Welgelegen in de Surinaamse Almanak. In 1836 was één van de plantages Welgelegen nog in handen van de wed. Vereul en Zoon en A.C. Vereul. In 1837 deelde jonkvrouw N.J. Vereul deze plantage opeens met A.C. Vereul en P.J.N. Vereul. Het aandeel van de firma was dus overgegaan naar twee leden van de familie Vereul. Nicolette Jeanne was de weduwe van Charles Auguste de Vismes, waarvan zij vermoedelijk haar titel als jonkvrouw had geërfd.<sup>136</sup> In 1863 telde de plantage Welgelegen 231 slaven, waar zij een vergoeding over

---

<sup>133</sup> Huwelijksakte Charles Auguste Devismes en Nicolette Jeanne Vereul, 23-08-1837, inv.nr. 144, Archiefdeel registers huwelijken burgerlijke stand Amsterdam, Noord-Hollands Archief, Haarlem, <https://hdl.handle.net/21.12102/D290706D6A1643548DE322A6207A92FA>.

<sup>134</sup> Kalff, "Mr. Abraham Vereul," 380.

<sup>135</sup> J.G. Frederiks en F. Jos. van den Branden, Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde (Haarlem: J.J. van Brederode, 1876), 19:147, [https://www.dbnl.org/tekst/aa\\_001biog23\\_01/colofon.php](https://www.dbnl.org/tekst/aa_001biog23_01/colofon.php).

<sup>136</sup> Plantageslaven Suriname, inv.nr. 228, Inventaris van het archief van de Algemene Rekenkamer 1814-1919: Comptabel Beheer, Nationaal Archief, Den Haag,

kreeg van 67.200,- gulden (in 2021 €784.060,-). Zij kreeg dus een vergoeding voor 224 van deze slaven.<sup>137</sup> In die periode woonde zij in Kasteel Sans-Souci in Frankrijk.<sup>138</sup>

Naast de vele vrouwen die een aandeel hadden in de plantages in Suriname, waren er ook een groot aantal particuliere vrouwen die grote bedragen kregen voor de enorme hoeveelheid slaven die zij bezaten. Elisabeth Margaretha Bunker kreeg bijvoorbeeld een bedrag van 44.927,- gulden ter compensatie en zij was zeker niet de enige. Wat verder opvallend is, is dat er tussen de gecompenseerde eigenaren ook heel wat eigenaren tussen zitten met een adellijke titel. Aan het begin van de achttiende eeuw waren het vooral arme mannen en vrouwen geweest die naar Suriname waren vertrokken om een plantage op te zetten. Meer dan een eeuw later waren deze plantages in handen van rijke mannen en vrouwen aan de overkant van de Atlantische oceaan. Een deel van de plantages was misschien verkocht, een ander deel failliet gegaan en overgegaan op rijke kooplieden en weer anderen hadden wellicht genoeg verdiend om naar Europa terug te keren. Deze families waren misschien zo rijk geworden dat zij een paar decennia later de adelstand in konden trouwen. Suriname was voor het grootste deel van de bevolking zeker geen hemel op aarde, maar voor sommigen betekende het geld dat zij daar verdiend hadden dat zij bij wijze van spreken konden leven als goden in Frankrijk. Ook vrouwen wisten door hun bezigheden daar financiële vrijheid te verkrijgen.



Figuur 5: Christiaan Andriessen, *13 nov 1806 al die niet werkt zal t niet zien*, 1806, tekening, Collectie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Stadsarchief, Amsterdam, <https://archieff.amsterdam/beeldbank/detail/ff0ad247-248d-581c-0454-655db3819b74>.

<https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00341/3e3322d4-0f33-429e-8f24-5e072fa987c4?searchTerm=nicolette%20jeanne%20vismes>.

<sup>137</sup> Eigenaars kregen niet voor al hun slaafgemaakten een vergoeding. Eén van de slaven op de plantage Welgelegen genaamd Prins Zelden had bijvoorbeeld lepra, waardoor de Nicolette Jeanne Vereul niet in aanmerking kwam voor een vergoeding voor deze man.

<sup>138</sup> Ibidem.



## Conclusie

In negentiende eeuw is de plantagemaatshappij flink veranderd. De hoogste klasse bestond vaak niet langer uit de grondeigenaren die Paramaribo woonden, maar uit de administrateurs die de plantages van overzeese eigenaren beheerden en daar rijk van werden. Er waren hierdoor waarschijnlijk weinig ‘klassieke’ plantersvrouwen meer over. Echter, het percentage vrouwelijke (mede-)eigenaren was relatief groot en zou veelal blijven stijgen. Vrouwen bleven profiteren van de slavernij op plantages. Het beheer lieten zij echter veelal over aan anderen. Een aantal van hen zullen zich ongetwijfeld samen met andere eigenaren hebben verenigd onder Amsterdamse handelshuizen. Deze handelshuizen regelden waarschijnlijk de verkoop van de plantageproducten voor deze eigenaren. Het zijn van eigenaar kon op die manier dus heel passief plaatsvinden.

Niet alle vrouwen waren passief eigenaar. In de almanakken staan ook een aantal vrouwen die zowel eigenaar van een plantage waren, alsmede het beheer in handen hadden. Sommigen hadden zelfs alleen de administratie van plantages in handen. Ook tijdens de negentiende eeuw waren er in Suriname zelf dus nog kansen voor vrouwen om hun eigen geld te verdienen. Echter het is onduidelijk of dit erg verschilde van de eeuw daarvoor aangezien er (nog) te weinig bronnen te vinden zijn om de twee eeuwen echt met elkaar te vergelijken. Het feit dat ik bijvoorbeeld geen bewijs kon vinden voor een eventuele terugtrekking van Surinaamse vrouwen uit het economische leven na 1800 kan net zo goed te wijten zijn aan het feit dat dit nog niet bestudeerd is. Verder was er weinig informatie te vinden over de periode tijdens de Engelse bezetting en dat geldt ook voor de politieke participatie van vrouwen in Suriname. Het blijft dus giswerk welke veranderingen er precies plaatsvonden in Suriname en in hoeverre het verlichtingsdenken de positie van vrouwen echt veranderde.

In ieder geval leek aan de taken van de vrouw weinig te zijn veranderd. Net als de eeuw daarvoor was zij verantwoordelijk voor het onderhouden van sociale contacten en het huishouden. Er wordt nergens melding gemaakt van een eventuele vermindering van het aantal huisslaven en zoals we zien bij bijvoorbeeld Saraatje Snyders was het nog steeds heel gewoon om slaafgemaakten te bezitten en deze te verhandelen. Ook onder vrouwen. Er wordt wel gezegd dat de behandeling van slaven iets verbeterde. Sommigen geven de afschaffing van slavernij daar als oorzaak van, anderen de toenemende creolisering. Tussen de hiergenoemde voorbeelden zaten inderdaad verschillende keren vrouwen van kleur die geld verdienden met het werk in de plantage economie. Het zou goed kunnen dat zij meer geneigd

waren slaven beter te behandelen. Misschien hadden zij zelfs familie onder hun eigen slaafgemaakten zitten.

Uiteindelijk blijkt dus dat vrouwen in de negentiende eeuw, net als in de achttiende, een niet te verwaarlozen rol speelden in de instandhouding van het plantagesysteem.

# Hoofdstuk 3: De aquarellen van Louise van Panhuys

*Uit de grond rijst een grote Mauritiuspalm, zijn bladeren wuiven vrolijk in wat ik me zo voorstel als een zacht briesje. Daarachter strekt zich plantage Alkmaar uit. Groene velden met kronkelende paadjes, een klein meertje en daarachter wat pittoreske gebouwen. Links de koffieloods en rechts kleine houten huisjes met rieten daken, het onderdak van de slaafgemaakten. Ook zij zijn in het landschap te vinden. Onder de boom, in de schaduw, spelen twee zwarte kinderen. Een vrouw met een hoed en een lange rok komt hen uit de verte tegemoet. Iets verderop langs het water loopt iemand die vermoedelijk een bos takken of riet op zijn schouder draagt, maar de figuur staat te ver om daar echt zeker van te zijn. Het geheel ziet er kalm uit, vredig zelfs.<sup>139</sup>*

## Louise van Panhuys

In de vorige hoofdstukken ging het voornamelijk over hoe anderen vrouwen zagen en is er gekeken naar feitelijke gegevens over deze vrouwen, maar hoe zagen plantersvrouwen hun eigen leven eigenlijk? In dit hoofdstuk zullen de schilderijen van Louise van Panhuys, de vrouw van een planter, geanalyseerd worden om hier iets over te zeggen. Louise van Panhuys (1763-1844), geboren als Louise Friederike Auguste von Barckhaus-Wiesenhütten, was een Duitse kunstenares afkomstig uit Frankfurt.<sup>140</sup> Zij begon al vroeg met tekenen, geïnspireerd door haar moeder die tevens amateurschilder was.<sup>141</sup> Later zou zij ook les krijgen van Christian Georg Schütz.<sup>142</sup> Nadat Louise in 1805 met de Nederlandse plantage-eigenaar Willem Benjamin van Panhuys trouwde, verhuisde ze met hem naar Suriname om daar te gaan wonen op plantage Alkmaar, welke zij hadden gekocht van de erven Godefroy.<sup>143</sup> Dit

---

<sup>139</sup> Beschrijving van: Louise van Panhuys, *Ansicht der Plantage Alkmar mit einem Mauritius-Baum*, 1811, waterverf op papier, 50.4 x 52,5 cm, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/pageview/4989814>. Zie de titelpagina voor een afbeelding van dit schilderij.

<sup>140</sup> Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, "Louise von Panhuys: Kurzer Lebenslauf," geen datum, ub.uni-frankfurt, geraadpleegd op 12 augustus 2023, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/wiki/vita>.

<sup>141</sup> Mark Ponte, *Plantage Alkmaar: Alkmaar in Suriname 1745-heden*, ([Breda?]: NPN Drukkers, 2023), 27. Dit was een uitgave van het Stedelijk Museum Alkmaar naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling van 26 november 2022 t/m 19 maart 2023.

<sup>142</sup> Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, "Louise von Panhuys,".

<sup>143</sup> Ponte, *Plantage Alkmaar*, 27.

vond plaats tussen 1811-1813, toen Suriname door de Britten bestuurd werd. Nadat Suriname weer in Nederlandse handen viel, werd Willem van Panhuys benoemd tot gouverneur.<sup>144</sup> Deze post behield hij echter maar kort, want in 1816 stierf hij, volgens Louise ten gevolge van vergiftiging.<sup>145</sup> Dit is nooit officieel bevestigd. Na de dood van haar man, reisde Louise van Panhuys weer terug naar haar geboorteland waar zij op 81-jarige leeftijd stierf.<sup>146</sup>

Tijdens haar verblijf in Suriname schilderde van Panhuys verschillende aquarellen, veelal van plantensoorten. Voorbeelden daarvan zijn hieronder weergegeven (zie figuur 8 en 10). In 1824 schonk van Panhuys de aquarellen die zij in Suriname maakte aan het Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft in Frankfurt am Main.<sup>147</sup>

### Plantages door de ogen van Panhuys

Van Panhuys schilderde naast botanische aquarellen ook verschillende landschappen, zoals de hierboven beschreven Mauritiuspalm met gezicht op plantage Alkmaar. Daarnaast zijn er verschillende platen bewaard gebleven waarop Paramaribo is afgebeeld. Deze landschappen en vergezichten zijn vaak met veel detail vastgelegd. Slaafgemaakten die hierin zijn afgebeeld zijn vaak gereduceerd tot figuranten, vreedzaam aan het werk of genietend van hun vrije tijd. Zo ook op het schilderij Gezicht op de plantage Nut en Schadelijk met de grote kankantri en haar parasitaire planten en uitlopers (zie figuur 7 hieronder). Op de aquarel zijn aan de voet van de boom een witte man en verschillende slaafgemaakte kinderen te vinden, waarvan één die waarschijnlijk albinisme had. De kinderen zijn met elkaar aan het spelen. Tegen de achtergrond zijn meer zwarte stipjes te zien, die waarschijnlijk slaafgemaakten moeten voorstellen. Ook in deze aquarel is geen spoor te vinden van dwang door opzichters en hoewel de gebouwen op de plantage duidelijk te zien zijn, zijn de werkvelden waar de meeste slaven tot zware arbeid gedwongen waren aan het zicht onttrokken.

Het eenzijdig beeld dat van Panhuys schilderde was een keuze. Van Panhuys mocht dan wel geen eigenaar zijn geweest van plantage Alkmaar, toch woonde ze daar wel. Als zodanig moet ze erg vertrouwd geweest zijn met de situatie betreffende slaven op Alkmaar. Wandelend over het stuk grond waarop ze woonde, misschien op zoek naar nieuwe bomen, planten en bloemen om te schilderen, moet ze vaak oog in oog hebben gestaan met het harde werk dat slaven moesten verrichten op de werkvelden. Het zal ongetwijfeld ook wel eens

---

<sup>144</sup> Ibidem.

<sup>145</sup> Ibidem.

<sup>146</sup> Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, "Louise von Panhuys,".

<sup>147</sup> Ibidem.

voorgekomen zijn dat slaafgemaakten gestraft werden. Zij heeft deze situaties niet in haar schilderijen opgenomen. Er is zelfs weinig dat erop wijst dat de afgebeelde mensen tot slaaf gemaakt zijn. Dit geldt zowel voor plantage Alkmaar als voor de plantage Nijd en Spijt die ernaast lag.

De aquarellen doen denken aan de schilderijen van Frans Post (1612-1680), die verschillende denkbeeldige Braziliaanse landschappen schilderde met daarop zwarte slaven en indianen.<sup>148</sup> Net als op de landschappen van Panhuys, beeldde Post deze mensen vaak vanuit de verte af, waardoor ze weinig individuele kenmerken vertonen. Ook is er in de wijde omtrek geen opzichter met zweep te bekennen. In het gekoloniseerde van Brazilië van Post waren die schijnbaar niet nodig: de door hem afgebeelde slaven waren tevreden met hun lot. Zowel de kunstwerken van Panhuys als die van Post geven een geïdealiseerd beeld van de slavernij weer, waardoor het bestaan van dit instituut (misschien onbewust) gepromoot wordt.<sup>149</sup> Met hun werk leken ze te willen zeggen dat het leven in het negentiende-eeuwse Suriname en het zeventiende-eeuwse Brazilië idyllisch was: harmonieus en welvarend voor eenieder.<sup>150</sup>



Figuur 6: Louise van Panhuys, *Ansicht des Landungsplatzes der Plantage Alkmaar mit einem Otahiti-Brodbaum, einem Mope-Baum mit Vogelnestern und alten Tafelbäumen*, 1813, waterverf op papier, 59,6 x 81 cm, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/4989848>.

---

<sup>148</sup> Elmer Kolfin, "Becoming Human. The Iconography of Black Slavery in French, British and Dutch Book Illustrations, c. 1600-c. 1800," in *The Slave in European Art: From Renaissance Trophy to Abolitionist Emblem*, red. Elizabeth McGrath en Jean Michel Massing (Londen: Nino Aragno Editore, 2012), 263. Zie bijvoorbeeld: Frans Jansz. Post, *Landschap bij de rivier Senhor de Engenho Brazilië*, 1670-1680, olieverf op paneel, 22,5 x 28 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.5086>.

<sup>149</sup> Kolfin, "Becoming Human," 263.

<sup>150</sup> Ibidem.





Figuur 7: Louise van Panhuys, *Ansicht der Plantage Nut und Schadelik mit dem großen CanCan-Baum mit Schmarozerpflanzen und Auswüchsen, der Baum wird von den Negern in der Nacht als heilig verehrt*, 1813, waterverf op papier, 79,4 x 58,7 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/4989838>.

### Slaafgemaakten door de ogen van van Panhuys

Naast landschappen schilderde van Panhuys ook enkele aquarellen waarin slaven in de hoofdrol figureerden. Het gaat hierbij om twee afbeeldingen van dansfeesten, een schilderij van twee zwarte vissers en een schilderij dat twee indianen, een vrouwelijke mulat en een zwarte voetjongen weergeeft. Deze afbeeldingen zijn hieronder weergegeven. Van Panhuys was duidelijk beter in het realistisch afbeelden van flora en landschappen dan het tekenen van mensen. Hoewel ze dansfeesten weergeeft, zien de aquarellen er vrij statisch uit. Ook zijn de lichamen lichtelijk vervormd. Op beide dansfeesten is een jongen met albinisme afgebeeld, hij hoorde, samen met de andere slaven in figuur 11, tot de huisslaven van van Panhuys en haar

echtgenoot. Hoewel de dansfeesten een fenomeen waren welke meerdere malen voorkwamen, geeft het een redelijk eenzijdig beeld van het slavenleven. Door de ogen van van Panhuys ziet men alleen slaven die vreedzaam aan het werk zijn of die dansend van hun vrije tijd genieten. Dit is meer een verheerlijking van het bestaan daar dan dat het een realistische weergave is.

Het schilderij met de vissers geeft weer hoe de slaafgemaakten aan een gedeelte van hun voedsel kwamen. Zij moesten daar namelijk vaak zelf voor zorgen. Dit schilderij lijkt realistischer, maar toch spreekt ook hieruit een zekere dromerige realiteit. De vier genoemde schilderijen van van Panhuys passen binnen de trend in de kunst aan het einde van de achttiende en begin van de negentiende eeuw, waarin men het privé en sociale leven van slaven begon te beschrijven en af te beelden.<sup>151</sup> Daarvoor waren er al verschillende boeken geschreven waarin men het private leven van slaven observeerde. Dit ging vaak gepaard met verdedigingsargumenten voor het gebruik van mensen uit Afrika als slaaf.<sup>152</sup> Eventuele afbeeldingen gaven grote figuren tegen een lage horizon weer die de kunstenaar met veel aandacht voor klederdracht afbeeldde. Een populair onderwerp waren de dansfeesten.<sup>153</sup> Gelijkerwijs dansten de participanten op de dansfeesten van van Panhuys tegen een lage horizon en zijn ze vanaf een laag standpunt weergegeven. Echter haar schilderijen functioneerden niet als een soort bron van informatie waar men naar keek om iets over de ‘typische’ Afrikaanse slaaf te leren. In plaats daarvan lijkt in haar aquarellen het slavenleven op zich dienst te doen als idylle.<sup>154</sup>

## Conclusie

Het is niet helemaal duidelijk voor wie Louise van Panhuys haar schilderijen schilderde, aangezien zij zover men weet niet in opdracht schilderde. Zij verkocht haar aquarellen ook niet. Een paar jaar na haar terugkeer naar Duitsland doneerde zij de aquarellen, maar het is niet duidelijk of zij dit altijd al van plan was of dat zij dit later besloot te doen. Het is dus maar de vraag of zij de Surinaamse plantagemaatschappij naar buiten toe wilde promoten. Wat wel duidelijk is, is dat zij door haar positie in die plantersmaatschappij meer geneigd was om vredige taferelen te schilderen. Als vrouw van een planter, wonende op een plantage, was het niet in haar belang om de wrede realiteit weer te geven. Zij profiteerde immers van de

---

<sup>151</sup> Ibidem, 260.

<sup>152</sup> Ibidem, 260-61.

<sup>153</sup> Ibidem, 261-62.

<sup>154</sup> De schilder Brunias schilderde slaven op eenzelfde soort manier. Zijn schilderijen waren bijna exclusief bestemd voor planters in West-Indië (zie: Kolfin, “Becoming Human,” 263-64.)



gedwongen arbeid van anderen. Voor eventuele toeschouwers kon zij dit beter als geïdealiseerde afbeelding weergeven. Uit haar schilderijen blijkt geen wroeging, het lijkt of zij volmaakt gelukkig was in het Suriname dat zij schetste. Hoe anders is dit dan Stedman die juist de gruwelen schetste.

Voor Louise van Panhuys naar Suriname kwam, waren er al schilders en tekenaars (zoals Stedman) die de gruwelen van de slavernij vastlegden en in verschillende kringen begon men al vraagtekens te zetten bij het instituut slavernij. Van Panhuys bleef echter een idyllische kijk op deze gewoonte schilderen. Hoe zag zij haar positie in de maatschappij? Waarschijnlijk zag zij het als haar recht om slaven te bezitten die voor haar en haar echtgenoot op hun plantages konden werken. Door hun arbeid kon zij blijven doen wat zij plezierig vond, namelijk schilderen. Het lijkt er niet op dat zij stil stond bij het leed wat zij anderen daarmee aandeed. Hieruit blijkt sterk haar bevooroordeelde positie in de maatschappij, één die zij al van kinds af aan genoot. Zij had waarschijnlijk nooit voor iemand hoeven werken. Echter, tegelijkertijd was zij niet in Suriname opgegroeid, dus was het voor haar niet zozeer een 'normale' realiteit. Toch ziet het ernaar uit dat zij de nieuwe situatie waarin zij belandde makkelijk kon accepteren. Zwarte slaafgemaakten had zij misschien altijd als inherent minderwaardig gezien en zij voelde er vermoedelijk weinig voor om zich in te zetten voor eventuele abolitionistische, dan wel bewegingen waarin werd gestreden om slaven beter te behandelen.



Figuur 9: Louise van Panhuys, *Neger Tanz in Surinam*, 1813, waterverf op papier, 23 x 34,3 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/5006908>.



Figuur 11: Louise van Panhuys, *Tanz der Haus Slaven*, 1811, waterverf op papier, 19,5 x 27,4 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/5006904>.



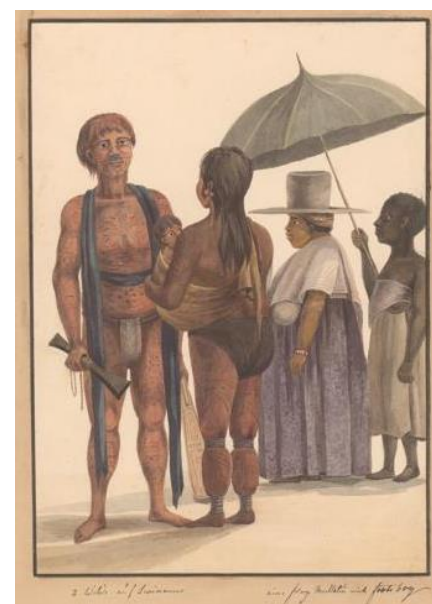
Figuur 13: Louise van Panhuys, *Skizze von Akmar Surinam an der Pomerina*, geen datum, waterverf op papier, 20 x 27,6 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/5006899>.



Figuur 8: Louise van Panhuys, *Blume der Marcussa Grenadilla*, 1816, waterverf op papier, 23,9 x 34,9 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/4989942>.



Figuur 10: Louise van Panhuys, *Baumwolle*, 1811, waterverf op papier, 31,8 x 40,5 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/4989937>.



Figuur 12: Louise van Panhuys, *Zwei Wilde auf Surinam eine schwarze Mullatin mit footsboy*, geen datum, waterverf op papier, 27 x 19,3 cm, Universitaetsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main, <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/titleinfo/5006913>.

# Conclusie

Samenvattend, konden plantersvrouwen verschillende rollen innemen in het achttiende- en negentiende-eeuwse Suriname. Over het algemeen waren vrouwen, net als in de rest van Europa, verantwoordelijk voor het huishouden en waren zij representatief voor het sociale leven. Zij stonden onder de Europese man en hadden dus minder mogelijkheden om welvaart en prestige te bemachtigen. Echter zowel in de achttiende als negentiende eeuw zijn er verschillende voorbeelden te vinden van vrouwen die deze rol overstegen, die als plantage-eigenares en met name als plantage-beheerster buiten het huishouden, hun toegewezen positie, traden. Deze vrouwen oefenden controle uit over hun eigendom, zowel over hun plantage als de slaven die daarop werkten en zagen het vaak ook als hun goed recht om hier verantwoordelijk over te zijn. Zij vergaarden op deze manier rijkdom, beklommen de sociale ladder naar almaar hogere posities en verwierven zich steeds meer vrijheid.

## De rol van de plantersvrouw in de achttiende eeuw

In de achttiende eeuw zijn er verschillende voorbeelden te vinden van welvarende plantersvrouwen. De eerste planters waren vaak samen met hun echtgenote naar Suriname gekomen waar zij samen een plantage opzetten. Na verloop van tijd begonnen zij, als alles goed ging, hier flink geld mee te verdienen. De bronnen over het leven van de planter in deze begintijd zijn schaars. Echter, naarmate de achttiende eeuw vordert zijn er steeds meer bronnen beschikbaar. Het lijkt erop dat vrouwen de grootste kans hadden plantage-eigenaar te worden als zij een plantage erfden van hun echtgenoot. In die tijd stierven veel Europese mannen jong en lieten hun plantage dan vaak aan hun echtgenote na. Plantersvrouwen vormden zo in de eerste plaats een belangrijke schakel in het erven van eigendom. Nadat deze vrouwen hertrouwden stonden zij dit eigendom weer af of deelden zij dit eigendom vaak weer met hun nieuwe echtgenoot. Het beheer van de plantage kwam bijna altijd bij de echtgenoot te liggen. Echter het gebeurde ook weleens dat vrouwen na de dood van hun man het beheer in eigen hand namen in plaats van dat zij dit overlieten aan een ander. Vrijwel ieder vrij kind in Suriname had enig onderwijs genoten. Na de dood van een echtgenoot bleken sommige vrouwen dan ook meer dan in staat hun nieuw verwonnen eigendom te beheren. Als zij hertrouwden voelden zij er soms weinig voor om deze controle vervolgens weer uit handen te geven.

Daarnaast kwam het ook voor dat vrouwen hun rijkdom veelal zelf vergaarden. Men hoefde dus niet persé weduwe te zijn. In Suriname waren ideeën over huidskleur en gender vaak ondergeschikt aan welvaart. De positie op de sociale ladder hing dan ook vooral af aan de rijkdom die iemand bezat. Als een (vrije) vrouw dus goed zaken kon doen, hoefde zij zich in de Surinaamse plantersmaatschappij niet al te begrensd te voelen. Er zijn genoeg voorbeelden uit de achttiende eeuw van plantersvrouwen die een ongekende welvaart hebben vergaard, veel invloed hadden in het sociale leven en zelfs druk uit konden oefenen op de politiek. Dit gold ook, ofschoon wellicht in mindere mate, voor vrije vrouwen van kleur.

## De rol van de plantersvrouw in de negentiende eeuw

Naarmate de achttiende eeuw vorderde, begon de indeling van de plantersmaatschappij er anders uit te zien. Eerst had er al een beweging plaatsgevonden waarin plantagehouders samen met hun echtgenoten van hun eenzame leven op de plantages naar Paramaribo vertrokken. Na 1773 trokken deze grondeigenaren wegens verschillende redenen zelfs weer naar Europa met als gevolg dat het aantal witte vrouwen dat in Suriname woonde sterk daalde. Eigenaressen van plantages waren dus veelal aan de andere kant van de oceaan te vinden. Hier konden zij ‘passief’ profiteren van de slavernij op hun plantages. De administratie hadden zij namelijk uit handen gegeven en net als vele andere eigenaren begonnen zij zich waarschijnlijk steeds meer te organiseren in handelshuizen. Het erven onder mannen en vrouwen van plantages van bijvoorbeeld familie leek ook gelijkwaardig plaats te vinden. In 1863 waren er dus relatief een groot aantal vrouwen dat een aandeel had in een plantage, maar niet direct betrokken leek te zijn bij de handel in plantageproducten of de administratie.

In Suriname waren er natuurlijk ook nog kolonisten die hun eigen plantages hadden, waaronder vrouwen. Over het algemeen waren het echter niet meer de eigenaren die de bovenste laag vormden in de plantersmaatschappij, maar de administrateurs die vaak voor overzeese eigenaren plantages beheerden en daar flink aan verdienden. Directeuren en opzichters, vaak alleenstaande Europeaanse mannen, verbleven op de plantages om te zorgen dat het werk daar goed verliep.

Het beroep administrateur en in sterkere mate het beroep directeur was niet direct een baan die geschikt werd geacht voor vrouwen. Er waren wel vrouwen die verantwoordelijk waren voor de administratie, maar dit was dan vaak voor hun eigen plantage, enkele uitzonderingen daargelaten. Dat wil niet zeggen dat het aantal vrouwelijke administrateurs te

verwaarlozen is. Al met al waren het er nog best een aantal. Het beheer over hun eigen plantage gaf hen controle over hun eigendom en dus ook over de daar werkende slaven. In geval een vrouw administrateur was voor een plantage die niet van haarzelf was, was deze functie voor haar een mogelijkheid om in ieder geval financieel onafhankelijk te worden en door haar rijkdom een hoge positie in de maatschappij te verwerven. De rijke vrouwelijke planter bleef in Suriname op socio-economisch gebied dus een rol spelen. Zij had echter nauwelijks politieke macht, hoewel zij waarschijnlijk wel een zekere druk op de Surinaamse overheid kon uitoefenen.

Er bleef natuurlijk wel sprake van sociale beperkingen voor vrouwen. Zo kwamen vrouwelijke directeuren nauwelijks voor. Men dacht toentertijd dat vrouwen niet in staat waren mannen in het gareel te houden, ook al stonden zij officieel boven degenen die voor hen werkten. Hieruit blijkt een duidelijk verschil in positie tussen man en vrouw. Zelfs de verhouding tussen vrije vrouwen en mannelijke slaven werd door dit idee getekend. Vrouwen lieten hun slaven straffen. Zij deden dit niet zelf. Kortom er waren in de negentiende, net als in de achttiende eeuw, mogelijkheden voor vrouwen om hogerop te komen, echter er bleven sociale beperkingen bestaan. Bovendien profiteerde verschillende vrouwen destijds als eigenaar van de slavernij, zonder dat zij persoonlijk slaven hield. Er was dus een zekere afstand tussen de plantagehoudster uit de negentiende eeuw en de slavernij die er voorheen veel minder was geweest.

## De vrouw en de slavernij

Zoals blijkt uit de samenvatting hierboven konden Surinaamse plantersvrouwen niet los gezien worden van de slavernij. In Suriname uitte de status van een vrouw zich onder andere in het aantal huisslaven dat zij had. Slaven waren in sommige opzichten dus net als dure spullen een statussymbool.

De behandeling van slaven was, in ieder geval op de plantages, zeer wreed te noemen. Ook in opdracht van vrouwen werden slaven soms excessief gestraft. Ook in de koloniën werd het als ongepast gezien als vrouwen slaven zelf fysiek straffen. Zoals hierboven al vermeld, werden vrouwen nog steeds begrensd door ideeën over wat vrouwen wel en niet mochten doen en stonden op die manier altijd onder de man. Vrouwelijke plantagehouders wilden echter net als mannen zoveel mogelijk geld uit hun plantage en hun slaven halen. In de achttiende eeuw kwam langzaam het idee van mensenrechten op. Mensen zoals Stedman wilden dan ook dat slaven beter werden behandeld. Het lijkt er echter niet op dat deze ideeën

heel veel invloed uitoefenden op de Europeaanse bevolking. Zowel mannen als vrouwen profiteerden van de plantages en wilden dit niet opgeven. Ook later, toen de slavernij werd afgeschaft, was men meer bezig met het minimaliseren van de economische schade die zij hierdoor zouden lijden dan met de behandeling van de slaafgemaakten. In Nederland werden de belangen van eigenaren en kolonisten uiteindelijk grotendeels boven de levens van slaafgemaakten geplaatst. Eigenaren in Europa leken niet echt bij stil te staan bij de vraag waarop hun rijkdom gebouwd was. Ook als men afgaat op de schilderijen van Louise van Panhuys, dan leek zij als vrouw van een planter wonende in Suriname, geen enkele wroeging te voelen over waar haar geld vandaan kwam. Het was het recht van de planter om zijn zwarte/gekleurde slaven te behandelen zoals hij wilde. Het ging om hun recht, niet om het recht van de slaven.

Voor slaven was er bijna geen enkele mogelijkheid om zelf aan hun onvrije status te ontsnappen. Zij konden alleen wachten tot van hogerhand, in andere woorden de dominante groep, bepaald werd dat zij vrij mochten zijn. Het is dan ook geen wonder dat een groot aantal het bos in probeerde te vluchten om daar te gaan leven. Hier werd zoals blijkt uit het huurcontract van Elisabeth Danforth rekening mee gehouden, ongeacht wie de nieuwe eigenaar zou worden. Vrouwen, hoewel destijds soms beschouwd als zijnde moreel superieur, gingen vaak hetzelfde om met hun slaven als mannen. Surinaamse vrouwen mochten dan wel onder de man geplaatst zijn, zij vonden het geen probleem dat zij zelf boven de slaafgemaakte geplaatst waren in de achttiende en negentiende hiërarchie. Zelfs zij die vonden dat slavernij moest worden afgeschaft en/of vonden dat slaven beter behandeld moesten worden, plaatsten kleurlingen vaak onder henzelf en zagen het als hun taak om deze mensen op te voeden.

### Suggesties voor nader onderzoek

Tijdens dit onderzoek heb ik gepoogd een tipje van de sluier op te richten wat betreft de rol van de plantersvrouw in Suriname. Dit verhaal is echter nog lang niet compleet. Er zijn verschillende gaten in de tijd waarvoor niet genoeg bronnen te vinden waren. Hierdoor is een vergelijking tussen de achttiende en negentiende eeuw moeilijk. Tijdens het onderzoek zijn verschillende namen naar boven gekomen van vrouwelijke plantage-eigenaren en administrateurs die nader onderzoek verdienen maar waarvoor bronnen ontbraken. Ook zou een diepere studie van de almanakken een schat aan informatie over vrouwen kunnen opleveren op statistisch gebied. De rol van de vrouw is nog lang niet genoeg bestudeerd en dit onderwerp in zijn geheel, evenals kleinere onderdelen binnen dit onderwerp verdienen meer

aandacht. Er is gebleken dat de rol van de plantersvrouw misschien wel groter is dan gedacht, maar er is meer informatie nodig om te duiden hoe groot deze rol precies was.



# Bibliografie

## Afbeelding voorblad

van Panhuys, Louise. *Ansicht der Plantage Alkmar mit einem Mauritius-Baum*. 1811. Waterverf op papier, 50.4 x 52,5 cm. Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main. <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/content/pageview/4989814>.

## Onderzoek

Advertentie. *Amsterdamse Courant*. 6 september, 1806.  
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010720167:mpeg21:p001>.

Advertentie. *Surinaamsche Courant*. 5 april 1840.  
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010943831:mpeg21:p002>.

Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam. Notariële archieven 5075. Stadsarchief Amsterdam. <https://archieff.amsterdam/inventarissen/details/5075>.

te Brake, Wayne Ph., Rudolf M. Dekker, en Lotte C. van de Pol, "Women and Political Culture in the Dutch Revolutions." in *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution*, 109-146. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990. <http://hdl.handle.net/1765/17161>.

Brandon, Pepijn et al. *De Slavernij in Oost En West : Het Amsterdam-Onderzoek*. Amsterdam: Spectrum, 2020.

Brouwer, Charles. "Plantagen en gronden," *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den Jaare 1795*. Paramaribo: Wilkens, 1796. [https://www.dbnl.org/tekst/\\_sur006179501\\_01/index.php](https://www.dbnl.org/tekst/_sur006179501_01/index.php).

Buddingh', Hans. *De Geschiedenis van Suriname*. 4<sup>de</sup> ed. Utrecht: Het Spectrum, 2012.

Collins, Patricia Hill. "It's All in the Family: Intersections of Gender, Race, and Nation." *Hypatia* 13, nr. 3 (1998): 62-82. <https://www.jstor.org/stable/3810699>.

van Dam van Isselt, W.E. "Twee takken van familie Lemmers." *Taxandria*, 1927. 137-152.  
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMUBTB01:001578001:00007>.

Departement Paramaribo der Maatschappij tot Nut van't Algemeen. "Naamlijst der plantaadjes en gronden, aanwijzende de grootte der concessiën en derzelve produkt, zoo ook de namen der Heeren eigenaren, directeuren en administrateurs." *Surinaamsche almanak voor het jaar 1820*. Amsterdam: C.G. Sulpke, 1819. [https://www.dbnl.org/titels/tijdschriften/tijdschrift.php?id=\\_sur001suri01](https://www.dbnl.org/titels/tijdschriften/tijdschrift.php?id=_sur001suri01).

Familiebericht. *Surinaamsche Courant*. 30 april 1832.  
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010943262:mpeg21:p002->.

Fatah-Black, Karwan J. *Sociëteit van Suriname - 1683-1795: Het Bestuur van de Kolonie in de Achttiende Eeuw*. Zutphen: Walburg Pers, 2019.

Frederiks, J.G. en F. Jos. van den Branden. Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde, 19. Haarlem: J.J. van Brederode, 1876.  
[https://www.dbnl.org/tekst/aa\\_001biog23\\_01/colofon.php](https://www.dbnl.org/tekst/aa_001biog23_01/colofon.php).

- ten Hove, O., C. Houtekamer, W.M. de jong met medewerking van W. van Loon. Compensatiedatabase 1863: vergoedingen betaald aan slaveneigenaren met belangen in Suriname en de Antillen, *NRC Handelsblad*, 1 juli 2023. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/06/30/hier-kun-je-opzoeken-hoeveel-compensatie-slavenhouders-kregen-van-de-nederlandse-overheid-a4168650>.
- Hughes, Kathryn. "Gender Roles in the 19th Century." The British Library, 15 mei 2014. <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/gender-roles-in-the-19th-century>.
- Hunt, Margaret. *Women in Eighteenth Century Europe*. Londen: Taylor & Francis group, 2009. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uunl/reader.action?docID=1710686&ppg=14>.
- Jones-Rogers, Stephanie E. *They Were Her Property : White Women as Slave Owners in the American South*. New Haven: Yale University Press, 2019.
- Kalff, S. "Mr. Abraham Vereul." *De West-Indische Gids* 8, 1926/1927. 378-388. <https://www.jstor.org/stable/41846045>.
- Kerkboeken. Oud archief Burgerlijke Stand Suriname. Nationaal Archief, Den Haag.
- Kolfin, Elmer. "Becoming Human. The Iconography of Black Slavery in French, British and Dutch Book Illustrations, C. 1600-c. 1800." in *The Slave in European Art: From Renaissance Trophy to Abolitionist Emblem*, redactie door Elizabeth McGrath en Jean Michel Massing. Londen: Nino Aragno Editore, 2012.
- de Kom, Anton. *Wij Slaven van Suriname*. Amsterdam: Contact, 1934. [https://www.dbnl.org/tekst/kom\\_001wijs01\\_01/](https://www.dbnl.org/tekst/kom_001wijs01_01/).
- Kuitenbrouwer, M. "De Nederlandse Afschaffing van de Slavernij in Vergelijkend Perspectief." *Bijdragen En Mededelingen Betreffende de Geschiedenis Der Nederlanden* 93 (1978): 69-100. [https://www.dbnl.org/tekst/bij005197801\\_01/index.php](https://www.dbnl.org/tekst/bij005197801_01/index.php).
- LeGates, Marlene. "The Cult of Womanhood in Eighteenth-Century Thought." *Eighteenth-Century Studies* 10, nr. 1 (1976): 21-39. <https://doi.org/10.2307/2737815>.
- McLeod-Ferrier, Cynthia. "Elisabeth Samson. Een Vrije, Zwarte Vrouw in Het Achttiende-Eeuwse Suriname." *Bronnen Voor de Studie van Afro-Suriname Deel 15*. 1993.
- Nationaal archief. (Suriname: Slavenregisters (nieuwe dataset); geraadpleegd op 9 augustus 2023). [https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00461?activeTab=nt&qf\\_nt-rdf\\_ove\\_eigenaar=Snijders%20Saraatje&searchTerm=saraatje%20snijders&sortering=prs\\_naam&volgorde=asc](https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00461?activeTab=nt&qf_nt-rdf_ove_eigenaar=Snijders%20Saraatje&searchTerm=saraatje%20snijders&sortering=prs_naam&volgorde=asc).
- Neus-van der Putten, Hilde. *Susanna Du Plessis: Portret van Een Slavenmeesteres*. 2<sup>de</sup> ed. Amsterdam: KIT Publishers, 2003.
- Oostindie, Gert. *Roosenburg en Mon Bijou: Twee Surinaamse plantages, 1720-1870*. Dordrecht: Foris Publications, 1989.
- Paramaribo, den 30 junij 1848. *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 1 juli 1848. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011191081:mpeg21:p001>.

Plantageslaven Suriname. Inventaris van het archief van de Algemene Rekenkamer. Nationaal Archief, Den Haag. <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00341/3e3322d4-0f33-429e-8f24-5e072fa987c4?searchTerm=nicollette%20jeanne%20vismes>.

Ponte, Mark. *Plantage Alkmaar: Alkmaar in Suriname 1745-heden*. [Breda?]: NPN Drukkers, 2023. Uitgave van het Stedelijk Museum Alkmaar naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling van 26 november 2022 t/m 19 maart 2023.

Registers. Oud Archief Burgerlijke Stand Suriname. Nationaal Archief Den Haag. <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00342/7aaf3782-71c3-102d-a0ea-005056a23d00?searchTerm=Jacoba%20R%C3%BChle>.

Registers huwelijken burgerlijke stand Amsterdam. Noord-Hollands Archief, Haarlem. <https://hdl.handle.net/21.12102/D290706D6A1643548DE322A6207A92FA>.

Rouwadvertentie. *Rotterdamse Courant*, 11 september 1798. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010731604:mpeg21:p003>.

Stedman, John Gabriël. *Reize naar Surinamen en door de binnenste gedeelten van Guiana*. Vertaald door Johannes Allart. 4 delen. Amsterdam, 1799. <https://www.delpher.nl/nl/boeken/results?qql%5B%5D=%28title+exact+%22Reize+naar+Surinamen%2C+en+door+de+binnenste+gedeelten+van+Guiana.%22%29&coll=boeken>.

Stichting Maritiem Historische Databank. (Rederij informatie firma wed. Vereul & Zoon; geraadpleegd op 2 augustus 2023). <https://www.marhisdata.nl/eigenaar&id=25845>.

Teenstra, Marten Douwes. *De negerslaven van Suriname*. Dordrecht: H. Lagerweij, 1842. [https://www.dbnl.org/tekst/teen002nege01\\_01/colofon.php](https://www.dbnl.org/tekst/teen002nege01_01/colofon.php).

Universitätsbibliothek Frankfurt am Main. "Louise von Panhuys: Kurzer Lebenslauf." geen datum. ub.uni-frankfurt, geraadpleegd op 12 augustus 2023. <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/panhuys/wiki/vita>.

Weber, Lynn. "A Conceptual Framework for Understanding Race, Class, Gender, and Sexuality." *Psychology of Women Quarterly* 22, nr. 1 (1998): 13–32. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1998.tb00139.x>.

Wielenga, Friso. *A history of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day*, 2e ed. Londen: Bloomsbury Academic, 2020.

van Winter, Johanna Maria. "De Openbare Mening in Nederland over de Afschaffing Der Slavernij." *De West-Indische Gids* 34 (1953): 61-90. <https://www.jstor.org/stable/41848796>.

Wolbers, J. *Geschiedenis van Suriname*, 1861. Facsimile van de eerste uitgave. Amsterdam: S. Emmerling, 1970. Pagina's refereren naar de facsimile-uitgave. [https://www.dbnl.org/tekst/wolb002gesc01\\_01/index.php](https://www.dbnl.org/tekst/wolb002gesc01_01/index.php)